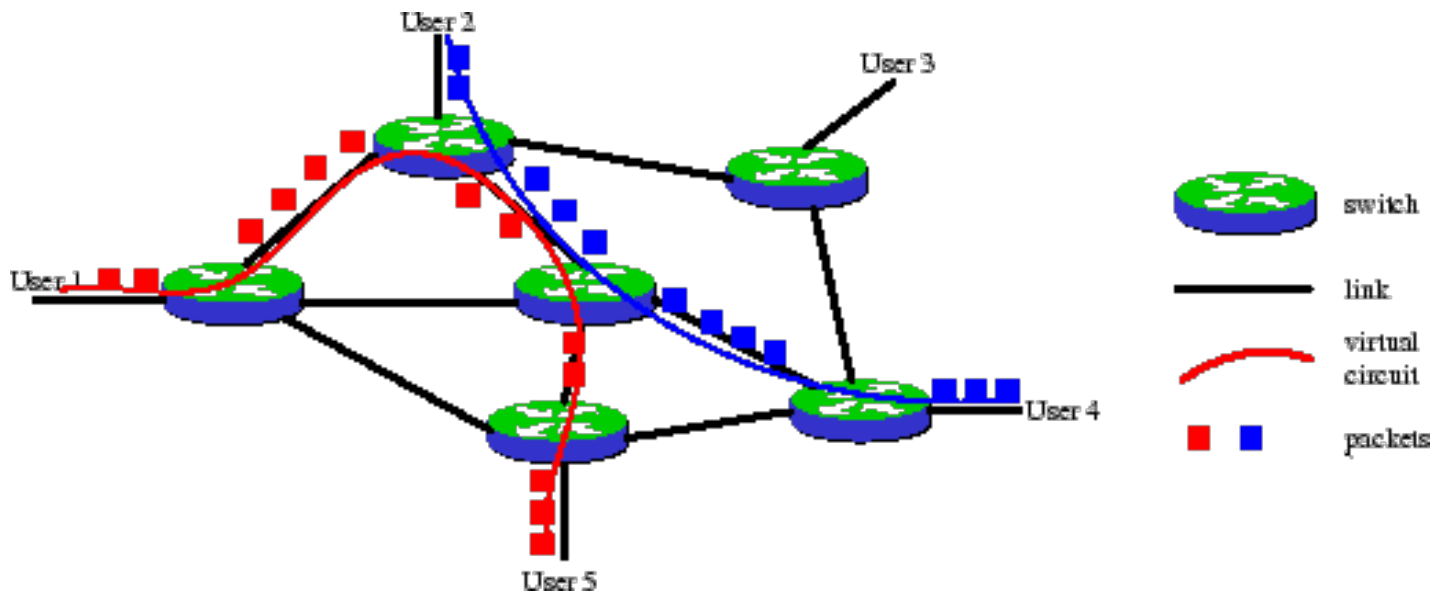

Osnovni koncept Internet tehnologija

Osnovni koncept Internet tehnologija

Koncepti neophodni za razumevanje Interneta :

- Komutacija paketa
- TCP/IP protokol
- Klijent/server arhitektura

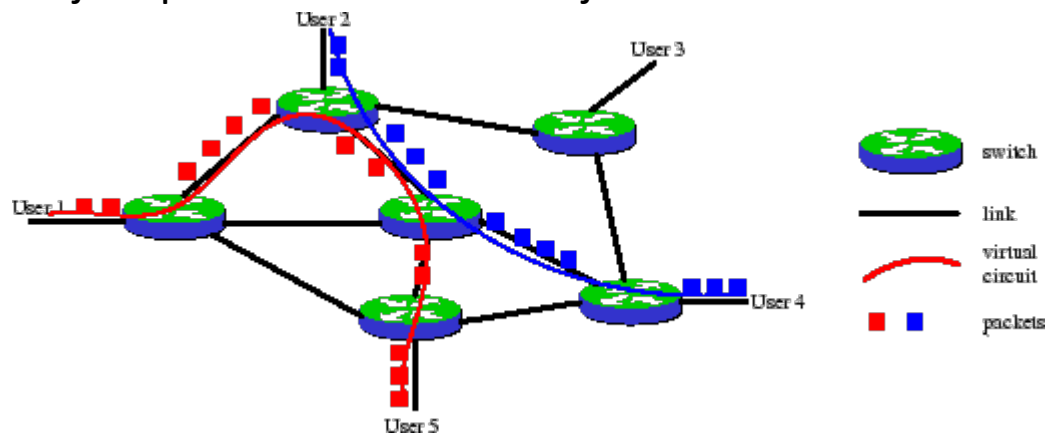
Komutacija paketa

Koncepti neophodni za razumevanje Interneta :

- Komutacija paketa
- TCP/IP protokol
- Klijent/server arhitektura

Komutacija paketa

- Predstavlja metod deljenja digitalne poruke u delove, koji se nazivaju paketi, slanje poruka različitim komunikacionim putanjama, i ponovno spajanje izdelenjenih poruka na prijemu
- Povećanje faktora kapaciteta mrežne komunikacije 100 i više puta
- U mrežama sa komutacijom paketa, poruke se prvo podele u pakete, potom se svakom paketu doda digitalni kod koji definiše adresu izvora i odredišta, paketi potom putuju od računara do računara, dok ne stignu na odredišnu adresu
  - Računari koji se pri tom koriste nazivaju se **ruteri**

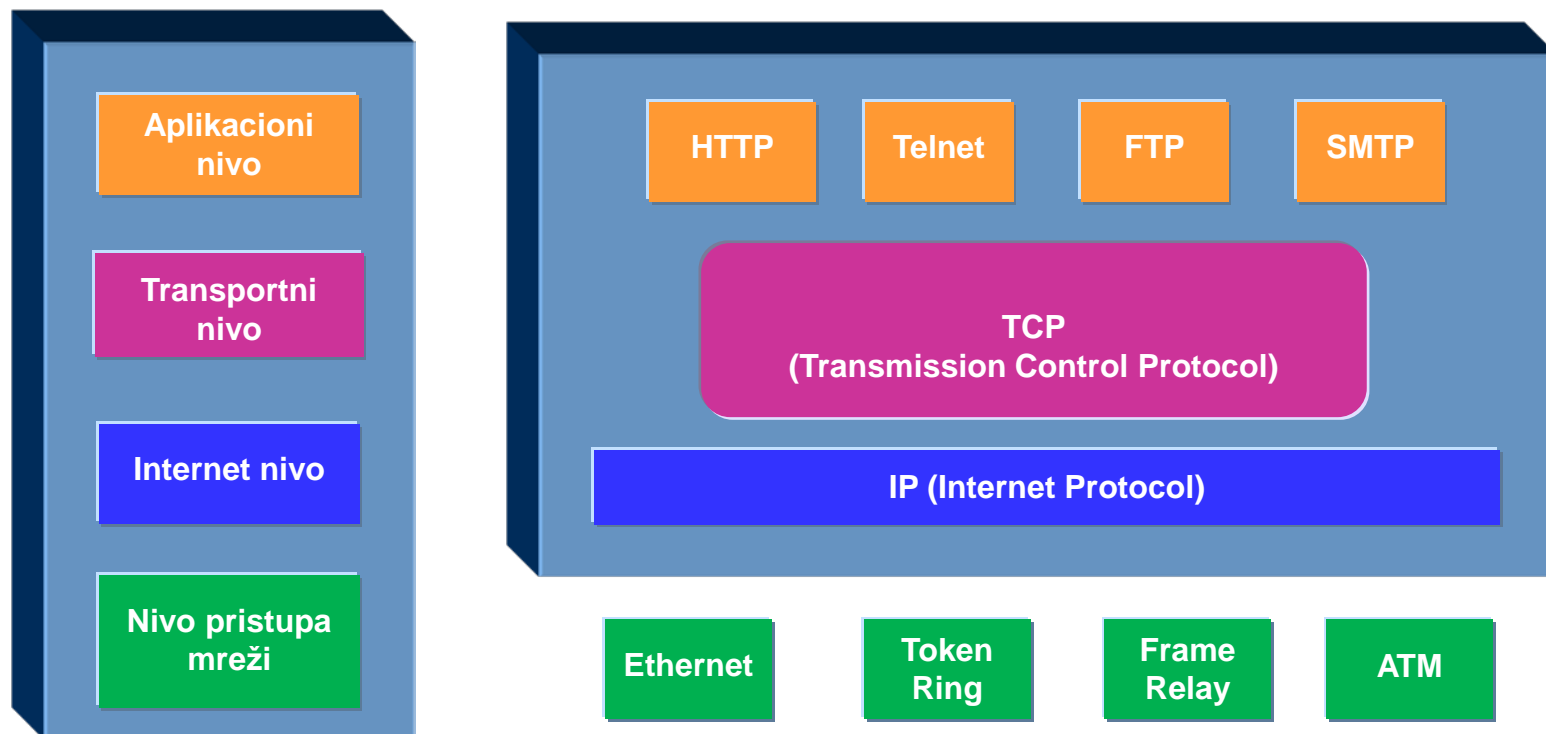

Osnovni koncept Internet tehnologija

TCP/IP protokol stek

- Pod **protokolom** podrazumevamo skup pravila koja definišu komunikacione funkcije
- Osnovna aktivnost komunikacionih funkcija jeste da obezbede učesnicima u komunikaciji da šalju, primaju i interpretiraju informacije koje žele da razmene
- Protokol definiše **format i redosled** poruka koje se razmenjuju između dva ili više učesnika u komunikaciji, kao i akcije koje se vrše na osnovu poslanih i primljenih poruka
- **Skup protokola** jeste familija protokola koji rade zajedno i omogućavaju komunikaciju između aplikacija, tj. programa
- Konkretna realizacija skupa protokola naziva se **protokol stek**

TCP/IP protokol stek

Nivoi TCP/IP protokol steka

TCP/IP protokol stek

□ Nivo pristupa mreži

- ❖ Sadrži protokole koji omogućavaju pristup hosta lokalnoj mreži, kao i one koji obezbeđuju prenos podataka između računara na istoj mreži
- ❖ Mrežne tehnologije na kojima je TCP/IP implementiran možemo grubo podeliti na: Ethernet, Token Ring, Frame Relay, ATM

□ Mrežni nivo

- ❖ Poznat pod imenom Internet nivo, služi za povezivanje različitih mreža
- ❖ Ovaj sloj odgovoran je za kretanje podataka (paketa) kroz mreže
- ❖ Osnovni zadatak je pronalaženje optimalnog puta između izvora i odredišta, što se naziva rutiranje
- ❖ Prenos podataka vrši se u skokovima od jednog do drugog čvora, tj. pojedini čvorovi ne znaju celu putanju
- ❖ Najvažniji protokol ovog nivoa je **IP (Internet Protocol)**

Osnovni koncept Internet tehnologija

TCP/IP protokol stek

□ Transportni nivo

- ❖ Omogućava prenos podataka između dve aplikacije na dva udaljena računara
- ❖ Pruža usluge servisa sa “kraja na kraj”, te se otuda ponekad naziva i “host-to-host” nivo
- ❖ Bitna razlika između transportnog i Internet nivoa je to što transportni nivo vrši povezivanje dva računara
- ❖ Koristi usluge Internet nivoa kao transportnog sredstva između računara i vrši prosleđivanje prispelih podataka između više aplikacija unutar samog računara
- ❖ Najvažniji protokol: **TCP (Transmission Control Protocol)**

Osnovni koncept Internet tehnologija

TCP/IP protokol stek

□ Aplikacioni nivo

- ❖ Bavi se potrebama određene aplikacije (FTP, E-mail, WWW, itd.)
- ❖ Predstavlja samo deo mrežne aplikacije koji obezbeđuje prenos podataka između klijentske i serverske strane aplikacije
- ❖ Dobijene podatke klijentska strana aplikacije obrađuje i prikazuje krajnjem korisniku

TCP/IP protokol stek – Internet adrese

- ❑ **IP (Internet Protocol)** pripada Internet nivou TCP/IP protokol steka i služi kao interfejs između protokola viših nivoa i protokola koji se koriste na pojedinim lokalnim mrežama
- ❑ Osnovna funkcija je da sakrije realizaciju pojedinih fizičkih mreža stvarajući protokolima viših nivoa utisak da koriste jedinstvenu sveobuhvatnu mrežu – Internet
- ❑ Mesto svakog od računara svake pojedinačne mreže mora biti jedinstveno određeno, nezavisno od njegove pozicije u sopstvenoj lokalnoj mreži
- ❑ Formiranje jedinstvenog adresnog prostora omogućeno je uvođenjem Internet adresa, koje jednoznačno određuju svaki računar povezan na Internet
- ❑ Kao sinonim za Internet adresu često se koristi termin **IP adresa**

Internet adrese

- ❑ Mesto svakog računara svake pojedinačne mreže uključene na Internet mora biti: jedinstveno
- ❑ IP adresa je obima 32-bita, a to znači da je moguće adresirati $2^{32} = 4\ 294\ 967\ 296$ hostova

Primer:

- ❑ Numerički zapis sa 4 bajta: 128.2.7.9 što odgovara binarnom zapisu:

10000000 | 00000010 | 00000111 | 00001001

Internet adrese

- ❑ **Jedinstvena** identifikacija svakog računara na mreži:
- ❑ IP adresa sa 4 bajta

An IPv4 address (dotted-decimal notation)

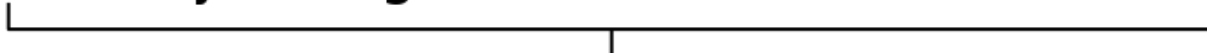
172 . 16 . 254 . 1

10101100 . 00010000 . 11111110 . 00000001

One byte = Eight bits

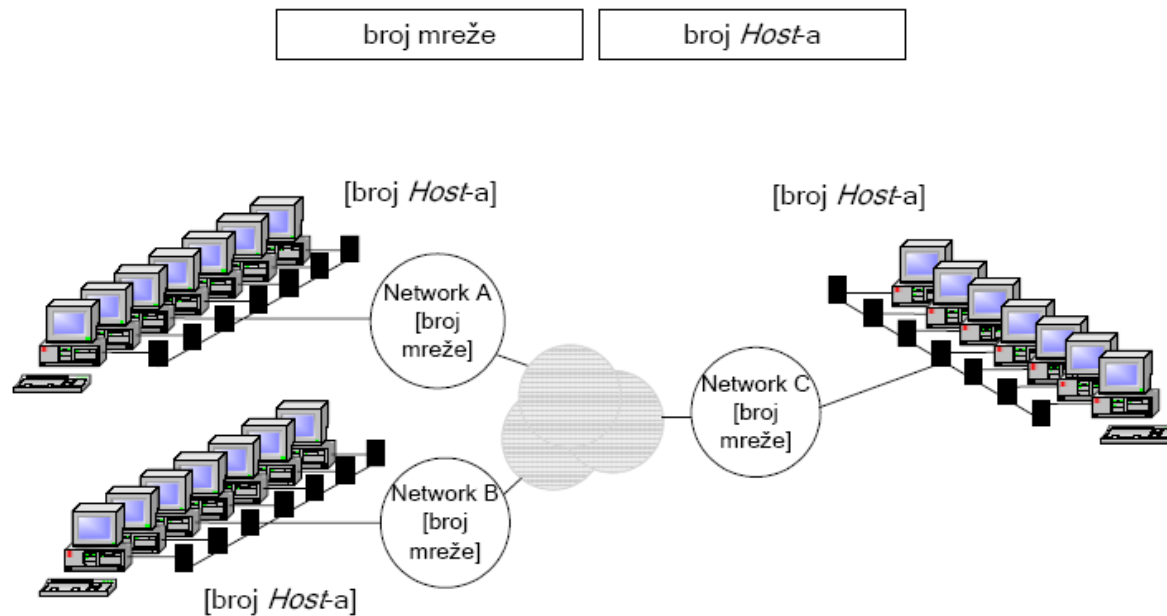
Thirty-two bits (4 x 8), or 4 bytes

IP adrese

IP adresu čine dva polja:

(a) adresa mreže (*Network address, Network ID*) - identifikuje mrežu i

(b) adresa računara (*Host address, HostID*) - identifikuje računar u okviru mreže

Internet adrese

- ❑ Način zadavanja Internet adrese kao niza brojeva nije prirodan čoveku, jer je nepodesan za pamćenje imena
- ❑ Uporedo sa Internet adresama uvedena su odgovarajuća **simbolička imena** kao npr. www.yahoo.com ili www.vps.ns.ac.rs
- ❑ Analogija sa servisima koje pruža javna telefonska mreža
- ❑ Telefonski imenik sadrži imena pretplatnika. Ako želimo nekom korisniku da doznamo telefonski broj mi prvo u imeniku nalazimo njegovo ime, a zatim i odgovarajući telefonski broj
- ❑ Telefonski imenik, vrši preslikavanje imena korisnika (simbolička imena) u stvarni telefonski broj (aktuelna adresa)
- ❑ Slična logika se koristi kod Interneta

DNS - Domain Name System

- ❑ Aplikacija koja omogućava preslikavanje simboličkih imena u Internet adrese i obrnuto naziva se **DNS** (*Domain Name System*)
- ❑ Za svaku lokalnu mrežu uveden je DNS server koji sadrži datoteku sa imenima i Internet adresama računara te mreže
- ❑ DNS serveri međusobno komuniciraju
- ❑ Svaki od DNS servera može pristupiti bilo kom drugom DNS serveru sa upitima o imenima računara njegove mreže

DNS zone

- ❑ **DNS zona** je podstablo DNS stabla koje se administrira nezavisno i obuhvata područje od jednog ili više Name servera
- ❑ Zone – mogu biti podeljene na manje celine – **podzone** (kompanije – više preduzeća, fakulteti – više katedri)
- ❑ Administrator svake od zona odgovoran je za dodeljivanje imena računarima date mreže
- ❑ **DNS stablo** (pored organizacije domenskih imena) definiše logičke veze između Name servera
- ❑ Korišćenjem DNS stabla:
  - ❖ moguće odrediti put između bilo koja dva Name servera
  - ❖ odrediti samo logičke veze između pojedinih zona i domena

Struktura dodeljivanja imena kod Interneta

- ❑ Način dodeljivanja imena kod Interneta zasniva se na korišćenju oznaka (labela) koje se razdvajaju tačkom

- ❑ Primer: vps.ns.ac.rs

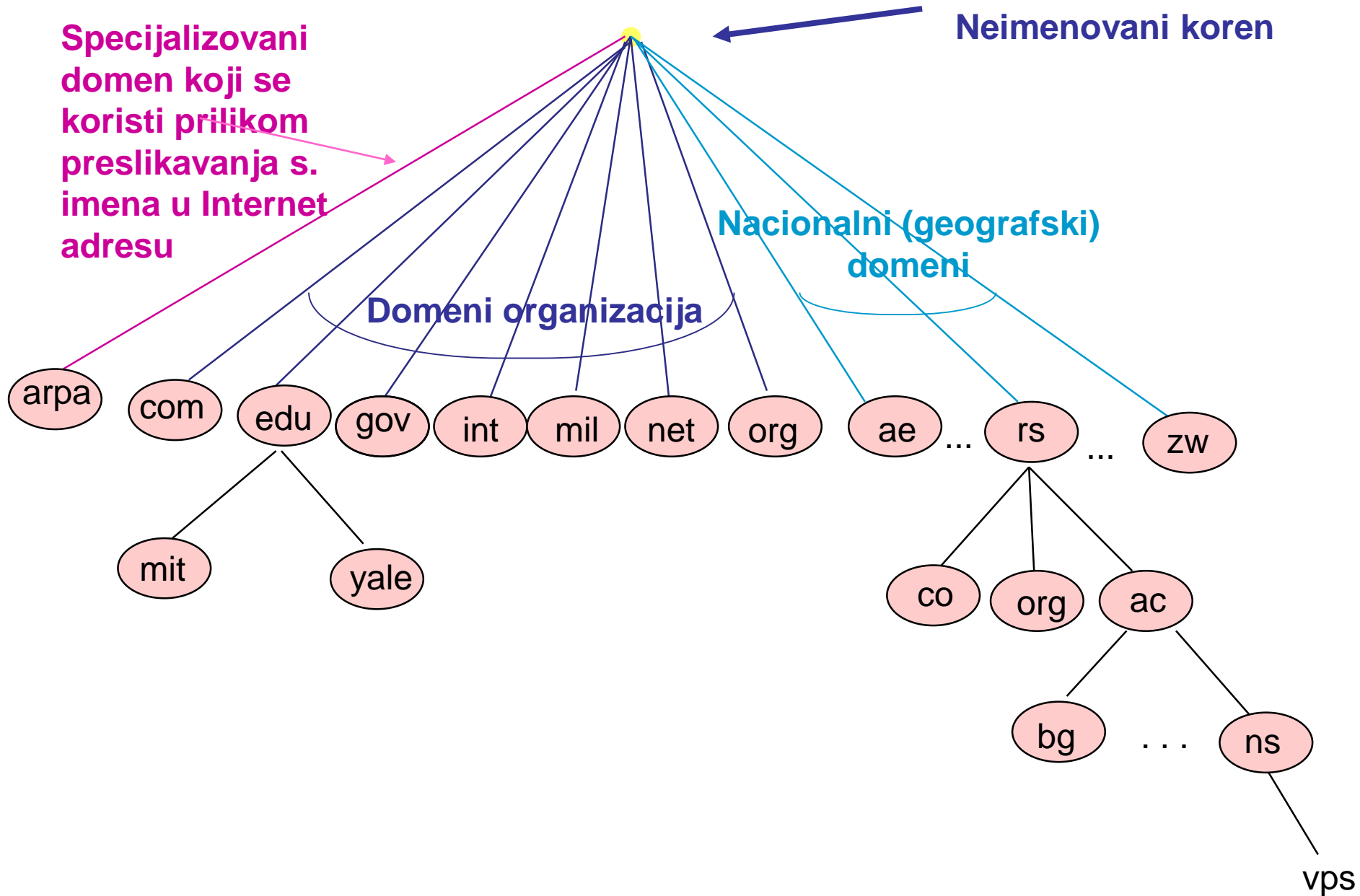
| | | |

labela

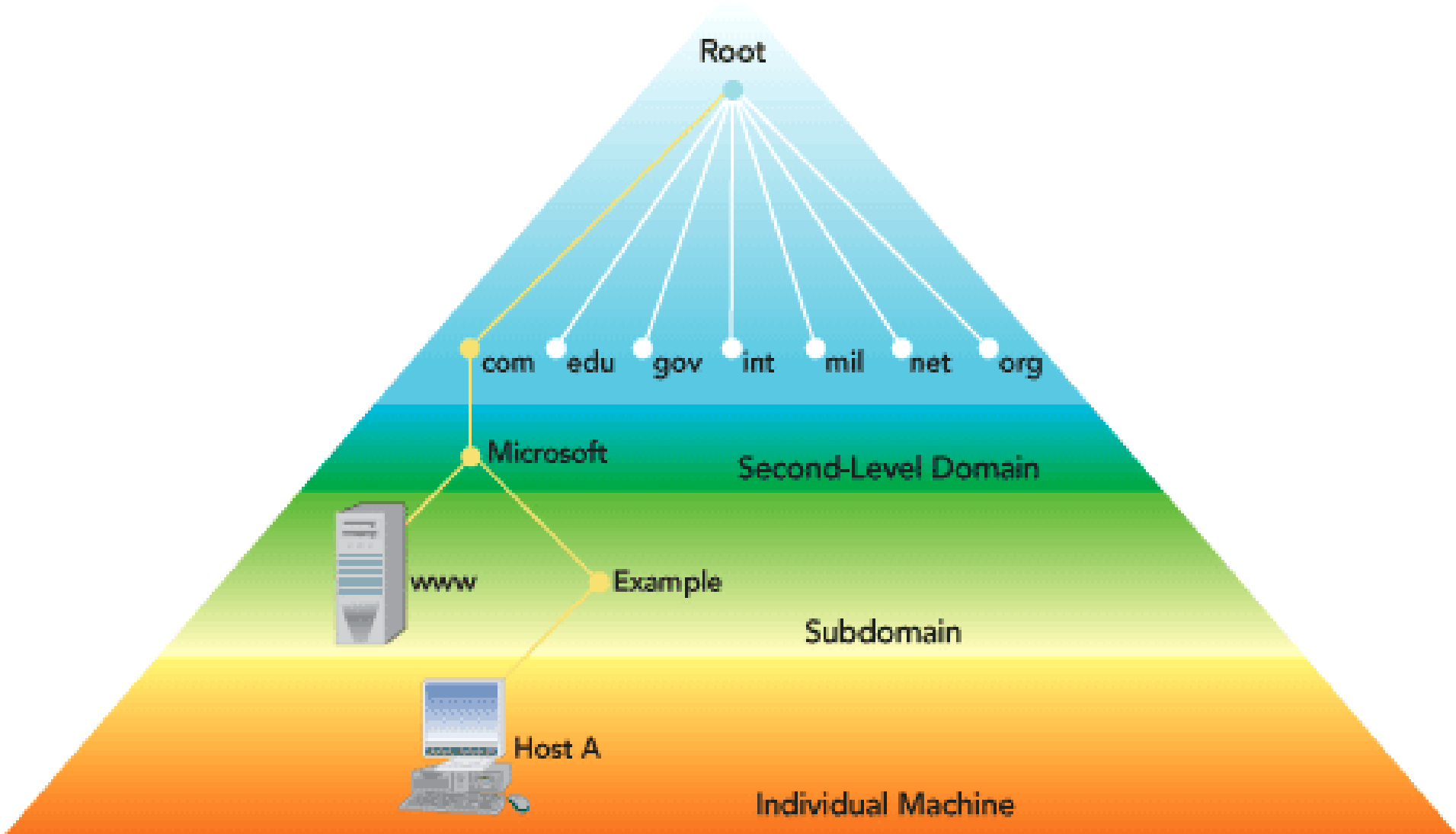
- ❑ Organizacija imena računara u Internetu je strogo hijerarhijska i može se predstaviti stablom, u kome svakom čvoru odgovara jedna labela, jedino je koren stabla neimenovani čvor, tj. čvor bez labela

Hijerarhijska organizacija Interneta

Domain name system

Domain name system

Najčešće korišćene zajedničke ekstenzije domena inicijalno odobrene od strane organizacije ICANN:

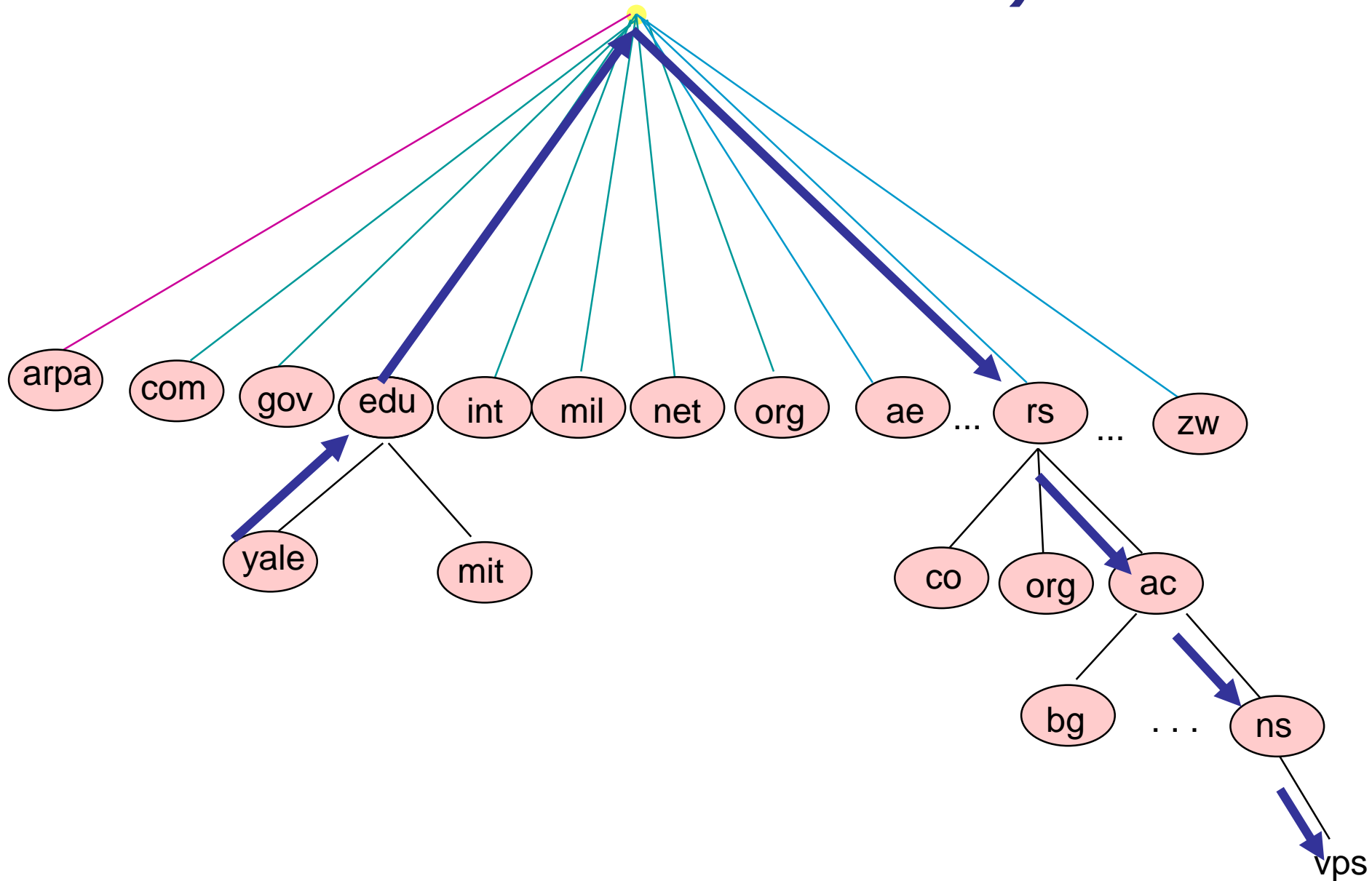
.aero – vazdušni prevoz
.biz – poslovne firme
.com – poslovne organizacije
.coop – kooperacije
.edu – obrazovne institucije
.gov – vladine organizacije
.info – pružaoci informacija
.int - međunarodne organizacije

.mil – vojska
.museum – muzeji
.name – pojedinci
.net – mreže računara
.org – neprofitne organizacije i fondacije
.pro – profesionalci
.mobi - mobilni uređaji

Resolver

- ❑ Aplikacija koja želi da uspostavi komunikaciju sa računarom kome zna samo ime mora pre uspostave same veze pokrenuti program pod nazivom resolver
- ❑ *Resolver* se obraća DNS serveru mreže na kojoj se nalazi traženi računar i kao rezultat aplikaciji vraća njegovu Internet adresu

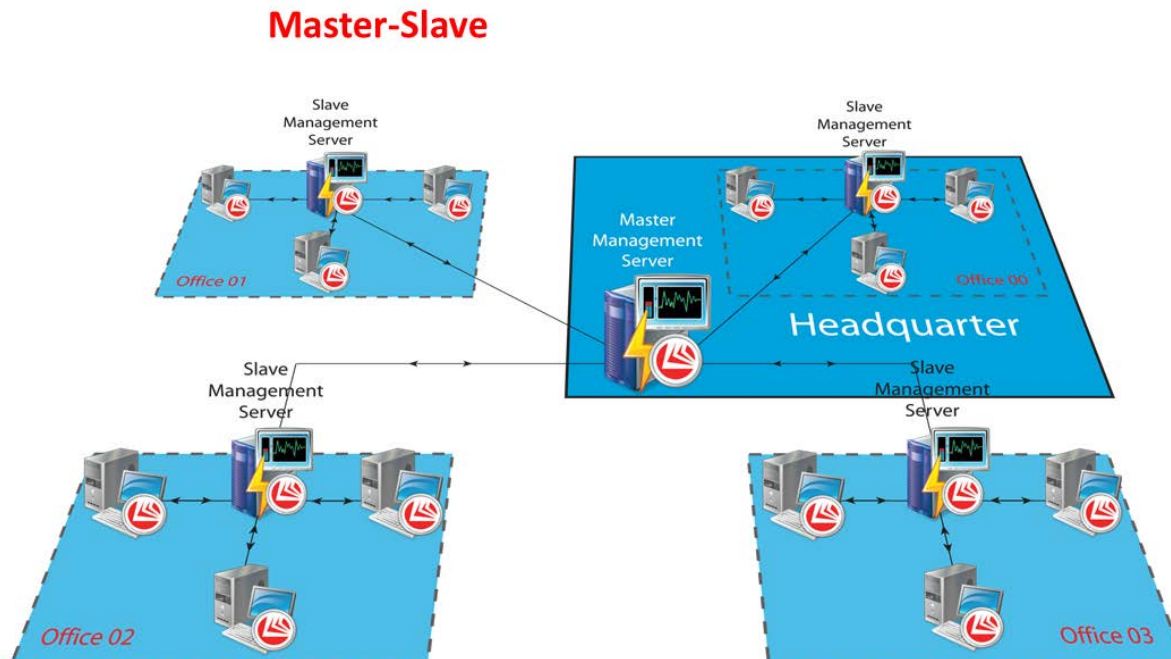
Primer rada resolver-a (prevođenje imena računara u Internet adresu)

Osnovni koncept Internet tehnologija

Klijent/server model mreže

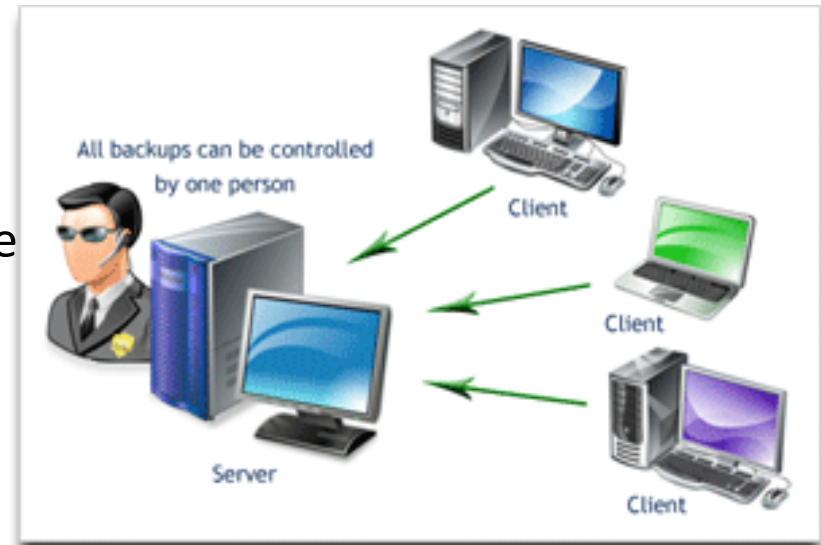
- Jedan od razloga uvođenja računarskih mreža bilo je povezivanje terminala na radne stanice
- Ove mreže bile su zasnovane na **master/slave modelu**
- Samo radne stanice (master) su mogle da iniciraju razmenu podataka povezivanjem pojedinih terminala (slave), bilo da se radi o prenosu od radne stanice ka terminalu ili obratno

Osnovni koncept Internet tehnologija

Klijent/server model mreže

- Razvojem računara smanjila se potreba za klasičnim terminalskim radom, jer se sve veći broj zadataka mogao obaviti na srazmerno malim i jeftinim personalnim računarima
- Ostala je potreba za računarima koji će obavljati specijalizovane zadatke za ostale računare u mreži (npr. čuvanje podataka zajedničkih za više korisnika, udaljeno štampanje i sl.)
- Ovakva podela dovela je do razvoja **klijent/server modela** mreža, kod kojih su učesnici komunikacije međusobno ravnopravni u iniciranju komunikacije sa bilo kojim drugim korisnikom mreže

- Pojam učesnik u komunikaciji odnosi na programe, a ne na računare
  - Na jednom računaru se može pokrenuti više programa koji komuniciraju i međusobno i sa drugim programima na drugim računarima na istoj računarskoj mreži
- Pod terminom **server** podrazumeva se program koji nudi neki servis, dok je **klijent** onaj program koji se obraća serveru za neki servis
- Program koji omogućava zajednički rad više udaljenih računara naziva se **mrežna ili distribuirana aplikacija** (npr. WWW, e-mail, FTP itd.)
- Klijent/server model omogućava
  - Efikasnije korišćenje resursa mreže podelom poslova i njihovim dodeljivanjem pojedinim specijalizovanim računarima
  - Veću fleksibilnost pri uvođenju novih servisa

Osnovni koncept Internet tehnologija

Klijent/server model mreže

- Pravac uspostavljanja komunikacije uvek ide od klijenta (aktivna strana) prema serveru (pasivna strana)
- Server čeka na zahteve klijenata, kojih može biti više i koji mogu stići u isto vreme, i odgovara na njih (operativni sistem mora podržavati multitasking)
- Dva programa koja međusobno komuniciraju mogu naizmenično da zamenjuju uloge klijentske i serverske strane u zavisnosti od potreba mrežne aplikacije

Client - Server Architecture

Osnovni koncept Internet tehnologija

Ostali Internet protokoli i korisni programi

- **HTTP** (HyperText Transfer Protocol)

- Internet protokol se koristi za prenos Web stranica

- **SMTP, POP, IMAP**

- Slanje elektronske pošte

- **SMTP** (Simple Mail Transfer Protocol)

- Internet protokol koji se koristi za slanje elektronske pošte serveru

- **POP** (Post Office Protocol)

- Koristi se za vraćanje elektronske pošte od servera ka klijentu

- **IMAP** (Internet Message Access Protocol)

- Aktuelniji protokol podržan od strane mnogih servera i pretraživača
- Omogućava korisniku da pregleda, organizuje i filtrira svoju elektronsku poštu pre nego što je preuzme sa servera

Outbound mail

Inbound mail

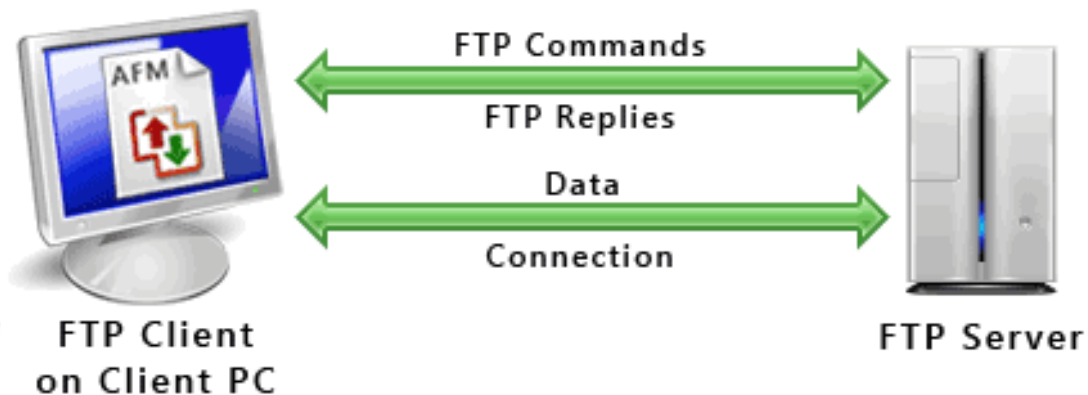

Osnovni koncept Internet tehnologija

Ostali Internet protokoli i korisni programi

- **FTP (File Transfer Protocol)**

- Predstavlja jedan originalni Internet servis
- FTP je deo TCP/IP protokola koji omogućava korisnicima prenos fajlova sa servera na njihovu klijent mašinu i obrnuto
- Fajlovi mogu biti dokumenti, programi ili velike baze podataka
- FTP je najbrži i najpogodniji način za prenos velikih fajlova; e-mail serveri ograničavaju veličinu fajlova

- **SSL (Security Sockets Layer)**

- Protokol koji vrši operacije između transportnog i aplikacionog nivoa TCP/IP protokola i čini komunikaciju i plaćanje bezbednim, koristeći različite tehnike, kao što su enkripcija poruka i digitalni potpis

How does HTTPS work: SSL explained

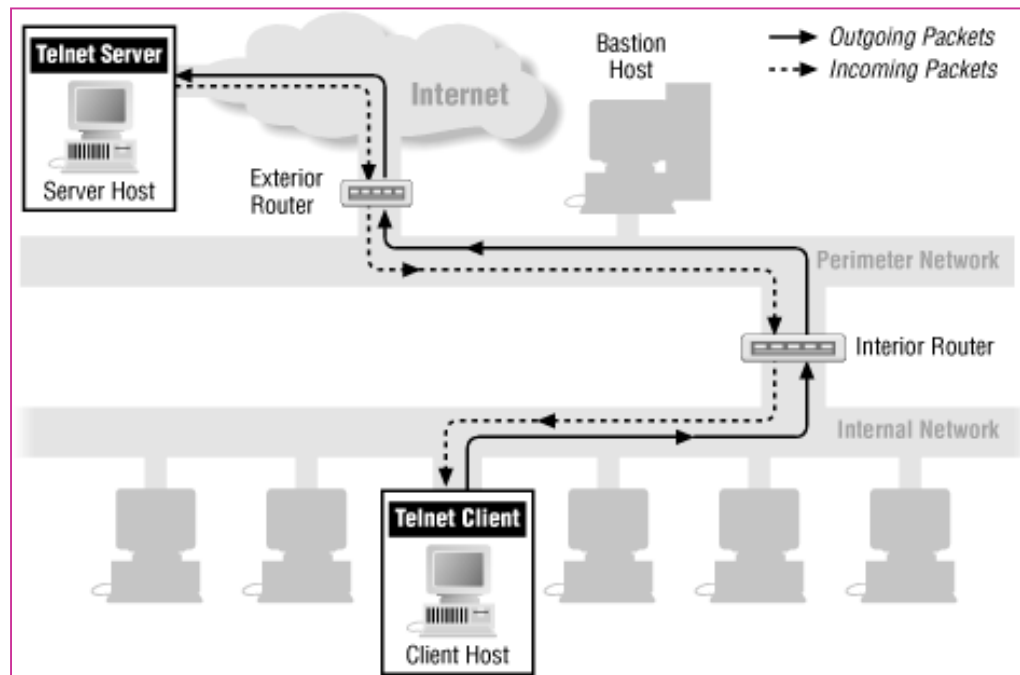
This presumes that SSL has already been issued by SSL issuing authority.

Ostali Internet protokoli i korisni programi

- **Telnet**

- Daje imitaciju terminala, a pokreće se u TCP/IP protokolu
- Moguće ga je pokrenuti sa klijent mašine nakon čega se stiče utisak da radi na terminalu glavnog računara
- Prvi program koji je korisniku omogućio da radi sa udaljene lokacije

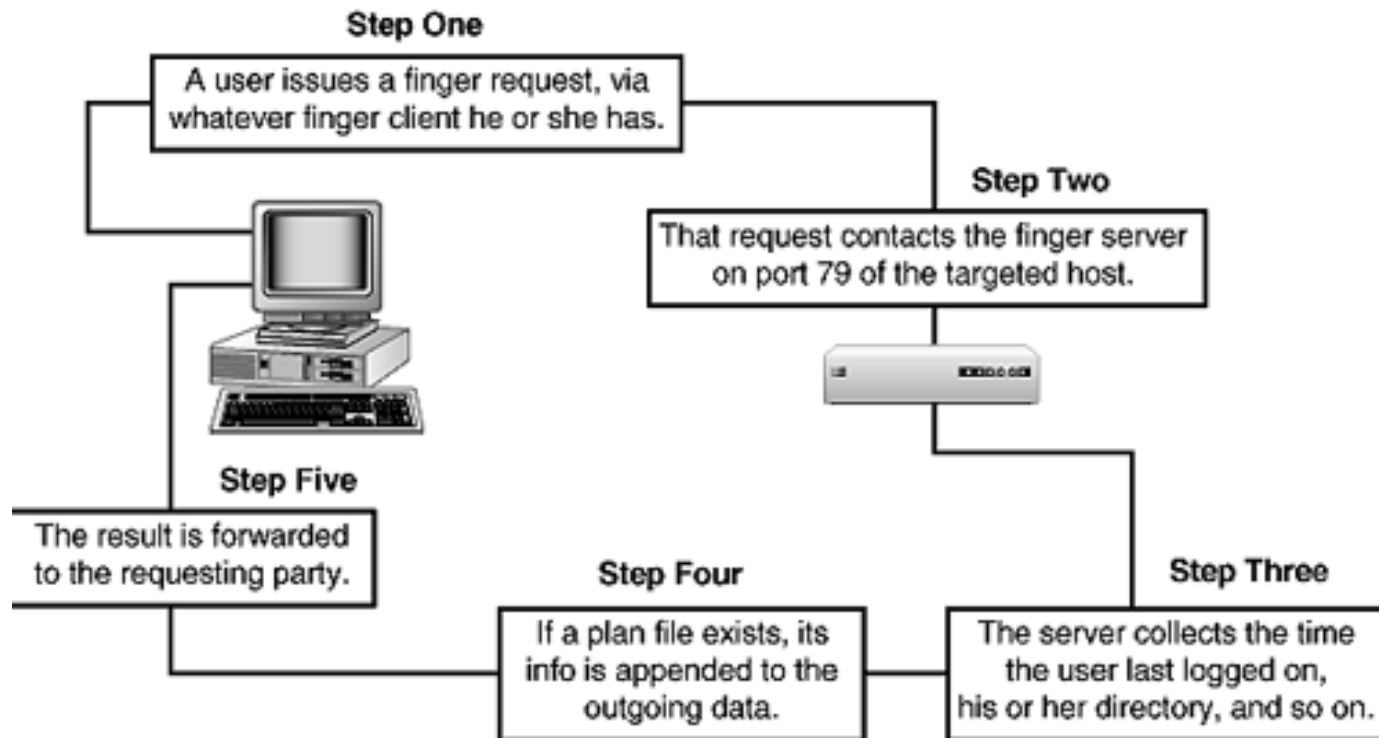
Osnovni koncept Internet tehnologija

Ostali Internet protokoli i korisni programi

- **Finger**

- Omogućava da saznamo ko se logovao, koliko dugo je priključen i koje je njegovo korisničko ime

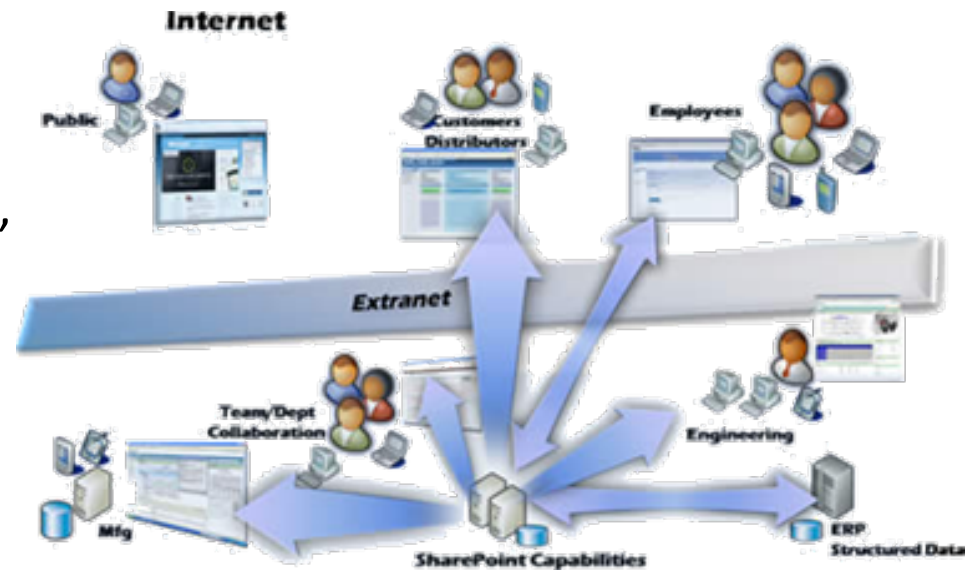
- **Ping** (Packet InterNet Groper)
  - Moguće je izvršiti “pingovanje” host računara da bi se proverila konekcija između klijenta i servera
  - Takođe ukazuje na vreme koje je bilo potrebno za odgovor servera i daje uvid u brzinu servera i Interneta u tom trenutku
- **Tracert** (Trace Root)
  - Omogućava da pratimo putanju poruke koju smo poslali od klijenta ka udaljenom računaru na Internetu

Internet danas Intranet i extranet

- **Intranet** je deo Interneta ili privatna mreža bazirana na Internet standardima i softveru, ali je zaštićena od pristupa iz javne mreže
- Deo intranet mreže nekog preduzeća kojem se ipak može pristupiti sa Interneta ili sa kojeg se može izaći na Internet, naziva se **extranet**
- Ove mreže, za razliku od javnih mreža, poput Interneta, obezbeđuju pouzdanije usluge, brži pristup i bolju zaštitu informacija

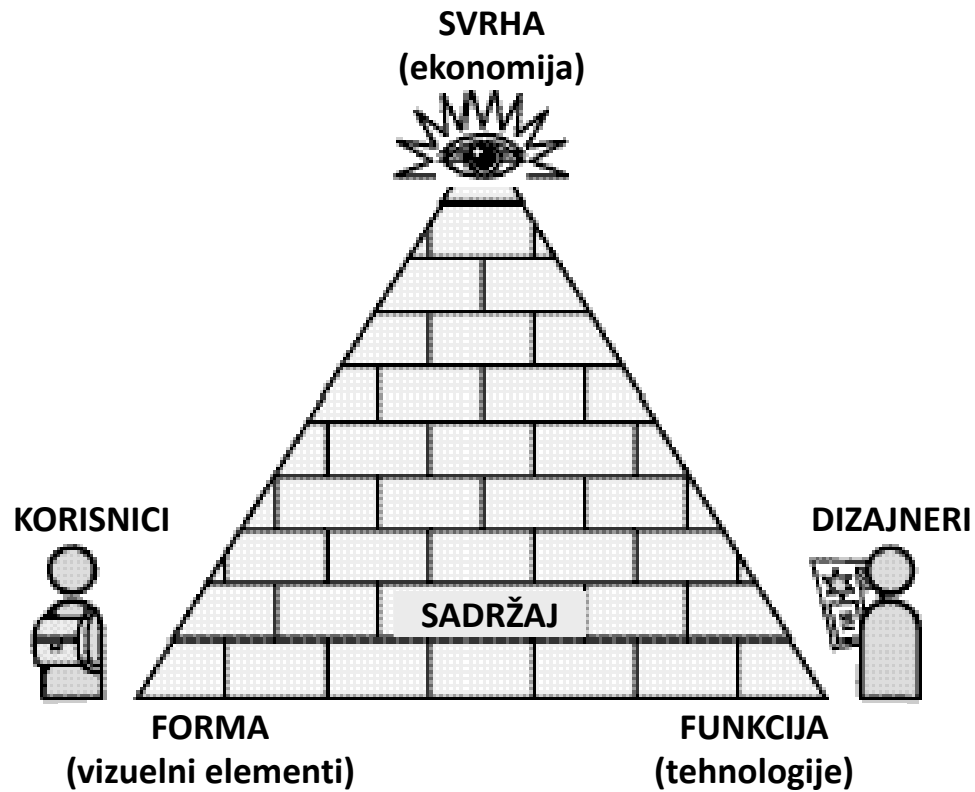

Osnove Web dizajna

Piramida Web dizajna

- ❑ Četiri glavna aspekta su:
  - ❖ **sadržaj**,
  - ❖ **tehnologija** - obezbeđivanje funkcija lokacije,
  - ❖ **vizuelni elementi** - obezbeđuju potrebnu formu i
  - ❖ **ekonomičnost** - ukoliko nije sasvim jasno zbog čega treba napraviti lokaciju ili od nje nema neke koristi, ona se obično i ne pravi.

- ❑ Relativni značaj svakog pojedinačnog aspekta razlikuje se od jedne do druge lokacije.

- ❑ Ne razmatraju se ekonomski pokazatelji lične matične strane, ali je to veoma važan aspekt lokacije na kojoj se nešto prodaje.

Piramida Web dizajna

Izrada Web lokacija

- ❑ Ključne tehnologije kao što je HTML - mogu se relativno lako savladati.
- ❑ Oni koji se bave razvojem prave brojne greške. Osnovni razlozi su:
  - ❖ **nedostatak iskustva,**
  - ❖ **loše definisan postupak i**
  - ❖ **nerealni rokovi.**
- ❑ Dizajneri su skloni da posao započnu od jedne ili druge krajnosti, a zatim da odmah pređu na realizaciju bez razmatranja prethodnih koraka.

Izrada Web lokacija

- ❑ Lokacije na kojima su prvo napravljeni vizuelni elementi obično se teško ažuriraju.
- ❑ Osim bleštavih efekata nemaju drugih značajnijih tehnologija, nemaju funkciju i najčešće se sporo učitavaju.
- ❑ One su već dobile i podsmešljive nazive, "brošurver" ili "introver,, - ne razlikuju se mnogo od štampanih brošura za računarske igrice ili uvodnih sekvenci za video filmove.

What is Brochureware Website

Mislite na korisnika

- ❑ Ključ za uspešno dizajniranje upotrebljive Web lokacije - posmatra sa gledišta korisnika.
- ❑ Korisnici - skup različitih pojedinaca koje povezuju izvesne zajedničke sposobnosti i osobine.
- ❑ Dobra lokacija mora da vodi računa o razlikama između pojedinaca - usredsređujući se na ono što je među njima zajedničko.
- ❑ Pravilo: Dizajnirajte za prosečnog korisnika, ali vodite računa o razlikama.

Korisnost i upotrebljivost

- ❑ **Korisnost** - ona funkcionalnost lokacije koja izlazi u susret potrebama korisnika.
- ❑ **Upotrebljivost** - posetiočeva sposobnost da koristi lokaciju kako bi postigao određeni cilj.
- ❑ Npr. lokacija sa mrežnim bankarskim uslugama ima veliku korisnost, ukoliko omogućuje:
  - ❖ sravnjivanje računa,
  - ❖ transfer novca,
  - ❖ plaćanje i
  - ❖ ostalo što bi korisnik od takve lokacije mogao da očekuje.
- ❑ Međutim, takva lokacija može da bude i totalan promašaj ako su njene funkcije tako zbunjujuće da ih retko ko može razumeti.
- ❑ Upotrebljive lokacije su efikasne, snalaženje na njima je lako i one korisnicima omogućavaju da zadovoljavajuće i bez grešaka postignu svoj cilj.

Ravnoteža između forme i funkcije

- ❑ Funkcija bez forme će sigurno raditi, ali neće zadržati posetioca.
- ❑ Posetilac će se razočarati ako lokacija loše funkcioniše, ma kako lepo izgledala.
- ❑ Mora da postoji jasna i trajna veza između forme i funkcije.
- ❑ Ako je osnovna namena **prodaja** - lepršavi vizuelni elementi, čak i elementi multimedije, ukoliko to sve pomaže da se postigne osnovni cilj.
- ❑ Lokacija namenjena npr. **obavljanju bankarskih poslova** - forma mora da bude mnogo strožija - utilitarna.
- ❑ Određivanje ispravne forme lokacije - namena mora da bude jasno definisana.
- ❑ Nažalost, krajnja svrha mnogih Web lokacija nije potpuno razumljiva i što je gore, forma i funkcija lokacije nisu u jasnom međusobnom odnosu.

Ravnoteža između forme i funkcije

- ❑ Pažnja ne treba da je usmerena isključivo na korisnički interfejs - to je ipak samo pomoćna alatka i ništa više.
- ❑ Pažnju treba posvetiti sadržaju i poslovima zbog kojih lokaciju pravite.
- ❑ Pravilo: Nemojte od interfejsa praviti svoj zaštitni znak.
- ❑ Privlačenje pažnje jedinstvenošću dugmadi gotovo da nije moguće. Posetioci u toku godine posete desetine, stotine, čak i hiljade različitih lokacija.
- ❑ Zar mislite da će upamtiti oblik, boju ili način rada dugmadi sa vaše lokacije?
- ❑ Korisnik ne posećuje lokacije da bi se divio vašoj dugmadi, već da obavi određen posao!

Ocenjivanje Web lokacije

- ❑ Pravilo: Ne postoji forma "ispravnog" Web dizajna koja odgovara svakoj lokaciji.
- ❑ Teško je utvrditi kakav treba da bude dobar Web dizajn, a mnogo je lakše ukazati na ono što nije dobro urađeno.
- ❑ Mnoge lokacije i mnoge knjige mogu da posvedoče o tome šta "ne drži vodu" i šta je loše oblikovano.

Ocenjivanje Web lokacije

- ❑ Ako ocenjujete neku Web lokaciju, pokušajte da analizirate obrnutim redosledom postupak njenog građenja.
- ❑ U određenom smislu možete to nazvati "kretanjem uz i niz kaskade".
  - ❖ Najpre proverite kako je lokacija realizovana.
  - ❖ Da li je na server postavljena kako treba?
  - ❖ Da li je HTML kôd ispravan?
  - ❖ Jesu li slike uredno snimljene?
  - ❖ Rade li skriptovi?
  - ❖ Zatim razmotrite vizuelni dizajn i navigaciju. Da li shvatate pravila navigacije?
  - ❖ Postoje li raskinute veze?
  - ❖ Da li lako nalazite ono što tražite?
  - ❖ Posle toga razmotrite čemu je i kome lokacija namenjena. Šta je svrha lokacije?
  - ❖ Koja vrsta posetilaca će je koristiti?
  - ❖ Kakve ciljeve bi posetioци mogli imati?

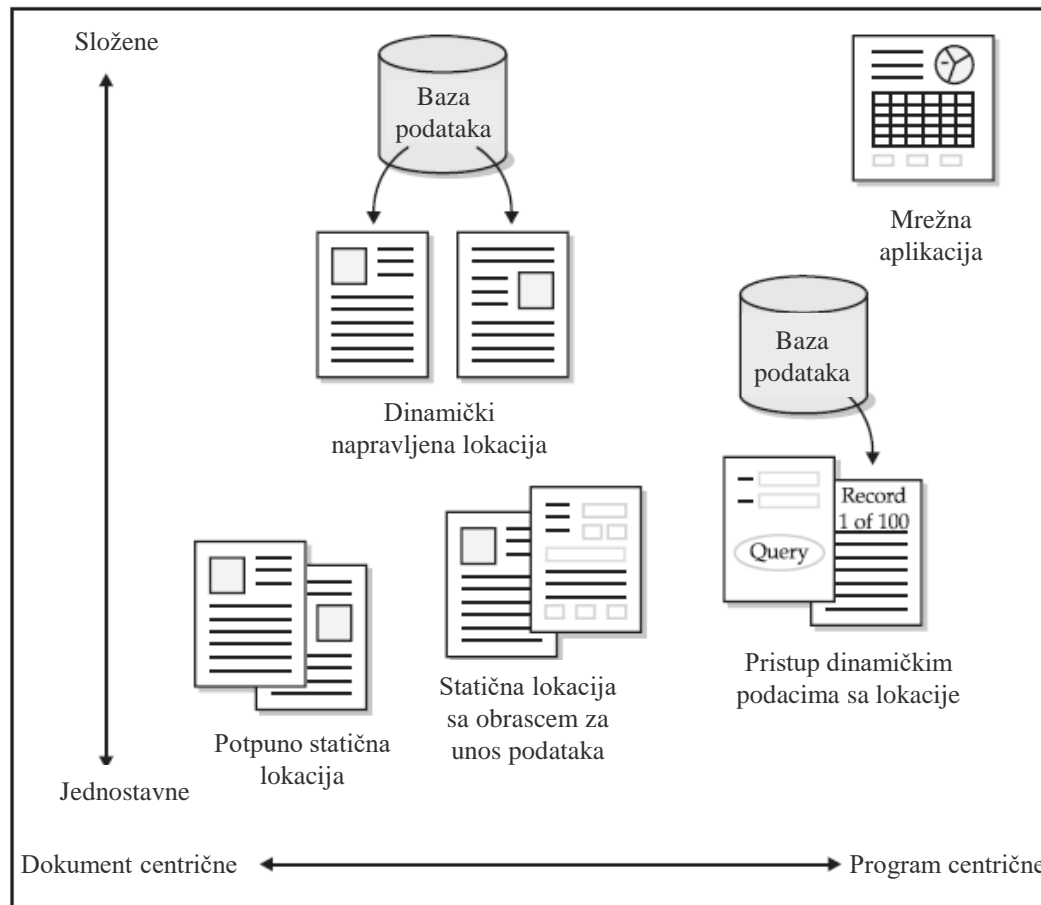
Šta želite, to ćete i videti

- ❑ Slogan: Šta želite, to ćete i videti (WYSIWYW - What You See Is What You Want).
- ❑ Slogan je koji je upućen korisniku i daje mu pravo da gleda šta hoće i kako hoće.
- ❑ Ako korisnik želi lokaciju da gleda na mobilnom telefonu, neka mu bude.
- ❑ Ako želi da je odštampa, nema problema.
- ❑ Sam treba da odluči da li će kroz lokaciju da prolazi tradicionalnim putem ili će kroz nju da luta nasumice.
- ❑ Bez obzira da li će ovaj koncept biti dosledno primenjen, nema garancije čak ni da će osnovna ideja principa WYSIWYW i dalje imati značaja za Web dizajn.
- ❑ Web ne miruje. Inovacije sustižu jedna drugu, a razlika između konfuzne i savršene lokacije sasvim je mala.

Rad lokacije

- ❑ Pravilo: Rad lokacije mora da bude gotovo besprekoran.
- ❑ Dobro dizajnirana lokacija mora da funkcioniše bez greške.
- ❑ HTML kôd mora da bude besprekoran, a slike snimljene na odgovarajući način, tako da se učitavaju onako kako je autor zamislio.
- ❑ Svi interaktivni elementi, bilo da su to skriptovi na strani klijenta ili CGI programi koji se izvršavaju na serveru, moraju da rade ispravno i bez poruka o greškama.
- ❑ Navigacija na lokaciji uvek mora da funkcioniše nepogrešivo.
- ❑ Raskinute veze, praćene uobičajenom porukom "404: Not Found" nisu obeležje dobre lokacije.

Raznolikost Web aplikacija

Statičke Veb stranice

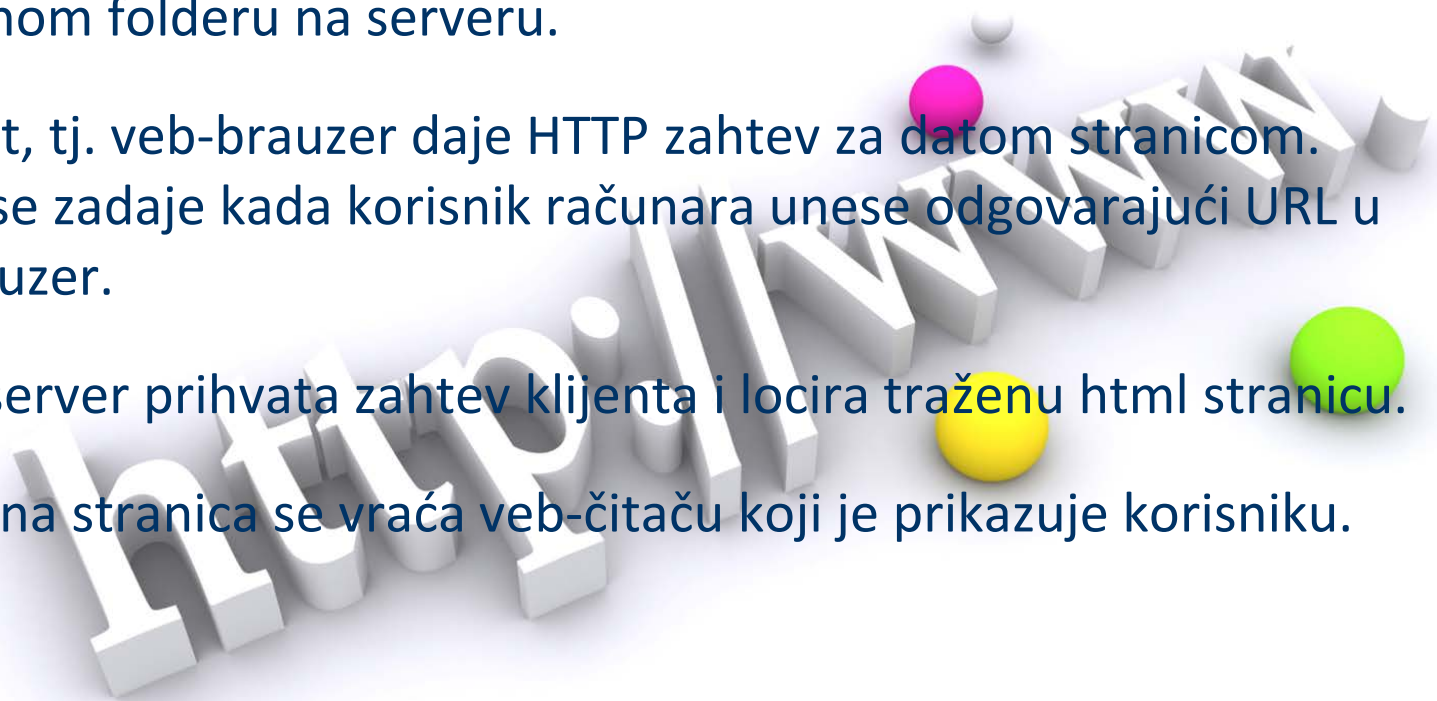
- ❑ Veb je u početku svoga razvoja postojao isključivo kao statički, tj. nisu postojale tehnologije koje bi uzele u obzir informacije koje su pristigle od korisnika i na osnovu njih generisale odgovor.
- ❑ Mogućnosti statičkog veba nisu bile naročito velike: HTML stranice jesu nosilac informacija, ali onih koje se ne menjaju zavisno od konteksta – te informacije su uvek iste.
- ❑ Očigledno je bilo neophodno da se dođe do određenog stepena dinamike sadržaja na vebu, tj. da se razviju tehnologije koje će omogućiti veći stepen interaktivnosti od statičkog veba.

Statičke Veb stranice

Pristup statičkim stranicama na vebu teče po sledećem redosledu:

1. Autor veb-sajta kreira statičku veb-stranicu i čuva je u određenom folderu na serveru.
2. Klijent, tj. veb-brauzer daje HTTP zahtev za datom stranicom. Zahtev se zadaje kada korisnik računara unese odgovarajući URL u veb-brauzer.
3. Veb-server prihvata zahtev klijenta i locira traženu html stranicu.
4. Tražena stranica se vraća veb-čitaču koji je prikazuje korisniku.

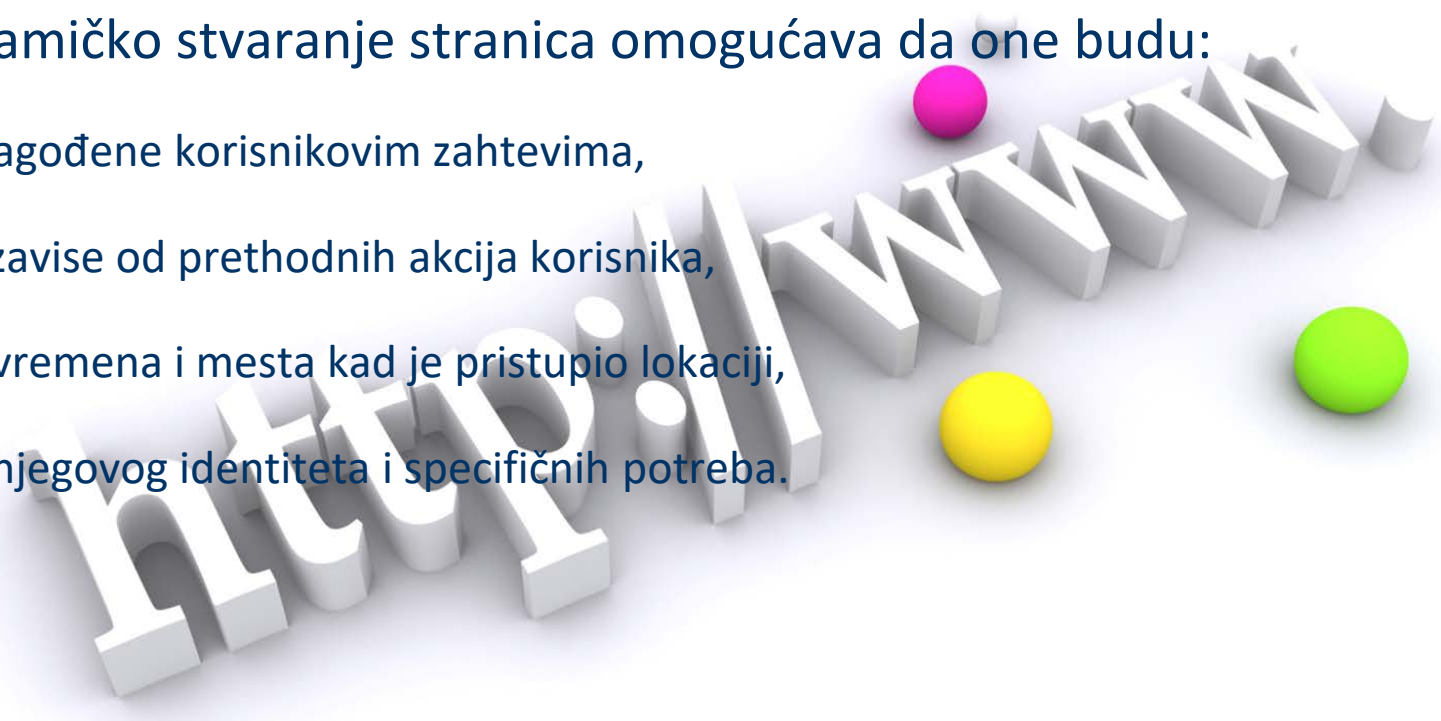

Statičke Veb stranice

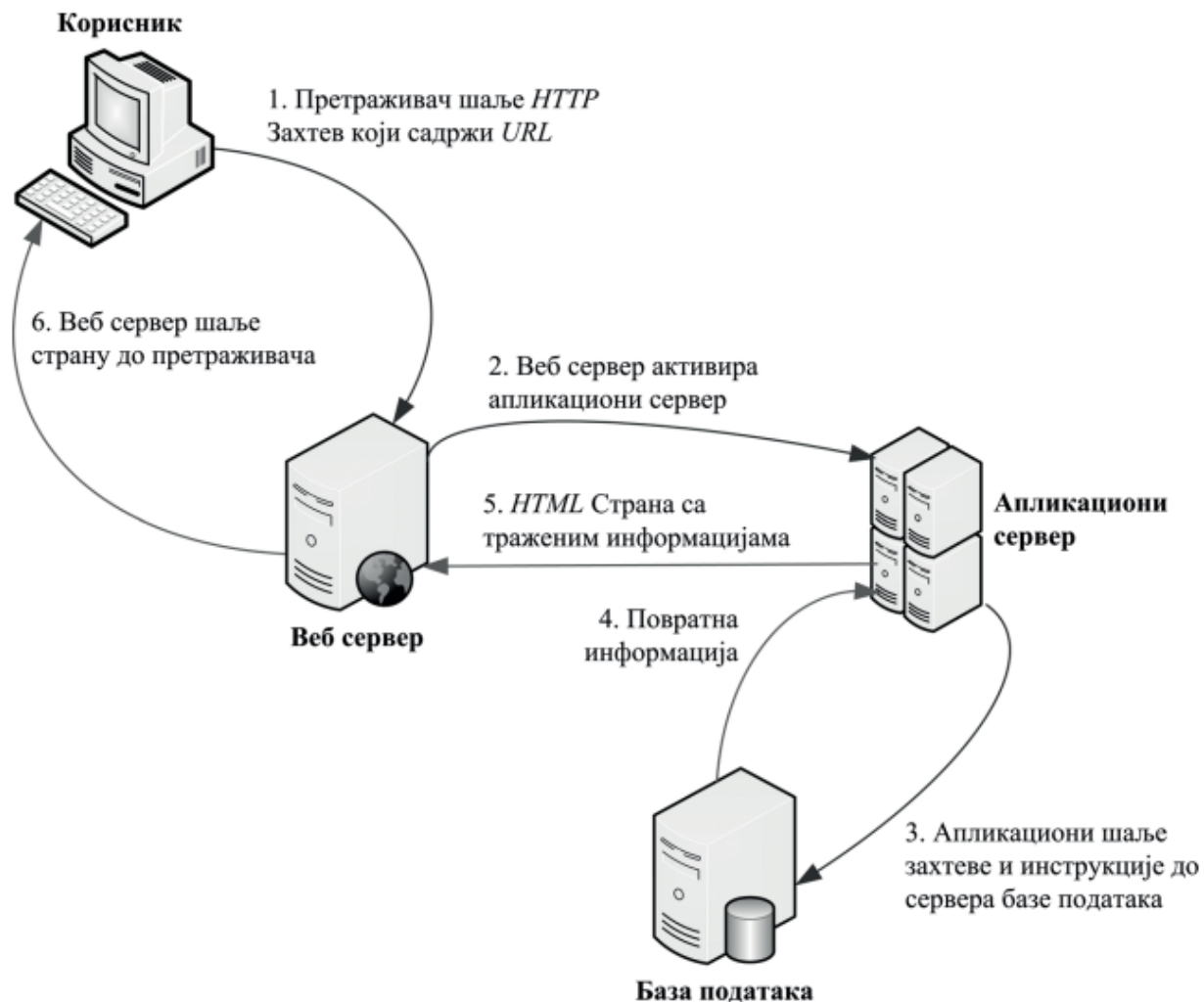
- ❑ Sa rastom poslovanja preduzeća, javlja se potreba za proširivanjem sajta i dodavanjem većeg broja novih funkcionalnosti.
- ❑ Glavni problem je to što struktura statičkih veb--sajtova nije proširiva, niti je moguće da se uz minimum angažovanja resursa realizuje integracija s postojećim poslovnim informacionim sistemima.
- ❑ Izmena statičkih veb-sajtova podrazumeva izmenu pojedinačnih stranica veb sajta, što nije ekonomično ukoliko je potrebno često ažurirati veb-sajt. U tom slučaju, mnogo je efikasnije primeniti neku od tehnologija za dinamičko kreiranje sadržaja veb-sajtova.

Dinamičke Veb stranice i način pristupa

- ❑ Dinamičke veb-stranice generišu sadržaj na osnovu zahteva i akcija korisnika.
- ❑ To dinamičko stvaranje stranica omogućava da one budu:
  - ❖ prilagođene korisnikovim zahtevima,
  - ❖ da zavise od prethodnih akcija korisnika,
  - ❖ od vremena i mesta kad je pristupio lokaciji,
  - ❖ od njegovog identiteta i specifičnih potreba.

Dinamičke Veb stranice i način pristupa

Ograničenja Weba i Interneta

- ❑ Pravilo: Upoznajte i uvažite ograničenja Weba i Interneta.
- ❑ Razlozi zbog kojih nastaju problemi sa izvršavanjem su: promene u tehnologiji, neiskustvo autora, tesni vremenski rokovi, nepostojanje metodologije i neuzimanje u obzir ograničenja samog medija.
- ❑ Potrebne alatke se brzo menjaju. Lokacija napravljena jednom tehnologijom često za nekoliko meseci mora potpuno da se preradi.
- ❑ Web dizajneri moraju da upoznaju HTML, kaskadne stilove (CSS) i druge ključne Web tehnologije pre nego što počnu sa izgradnjom lokacije.
- ❑ I kada je lokacija napravljena po svim pravilima, ona često ne stiže do posetioca na efikasan način.
- ❑ Dizajneri moraju da znaju da i sama mreža, serveri i protokoli mogu da utiču na njihovo delo.
- ❑ Web dizajner mora da poznaje i da uvažava osobine medija, počev od čitača i propusne moći, pa do programiranja i protokola.

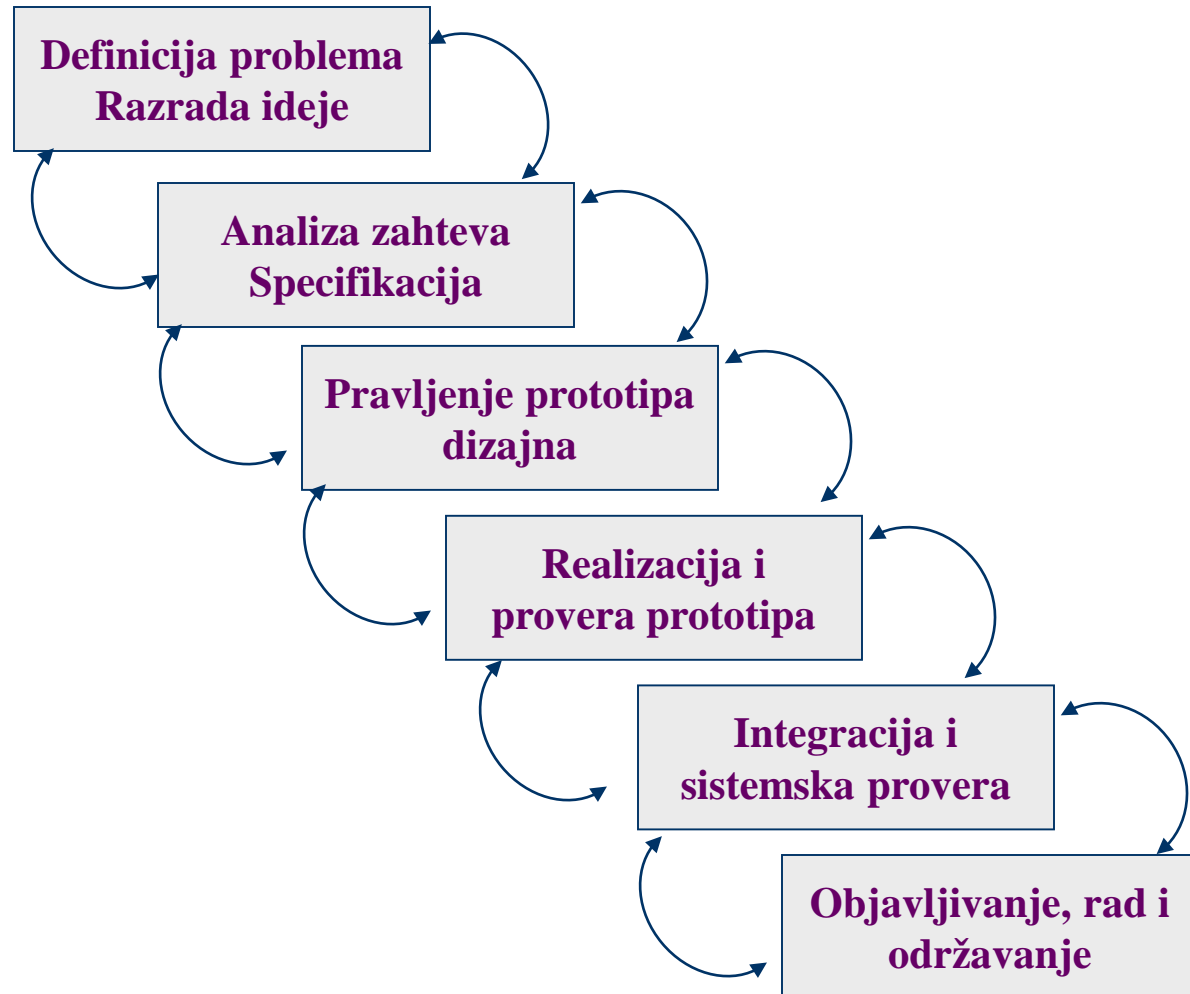
Izrada Web lokacija

- ❑ Postoje autori koji izradu lokacije započinju direktno od tehnologije - nedostaje celovit dizajn.
- ❑ Vizuelni elementi izgledaju kao da su naknadno prikačeni, a sam interfejs često zbunjuje.
- ❑ Kada ugradi sve potrebne funkcije, autor počinje da ukrašava stranu kao „novogodišnju jelku” - raznim šarenim balonima, sličicama i animiranim GIF-ovima.
- ❑ Obilno korišćenje Java apleta i programskih dodataka, kao i zahtev da čitač podržava poslednju verziju DHTML-a, XML-a ili CSS-a, sigurni su znaci da je Web strana prvenstveno podređena tehnologiji.
- ❑ Nepristupačan dizajn, služe se najnovijim dostignućima u oblasti čitača i često nemaju dovoljno podrške za svoju osnovnu funkciju.

Model procesa razvijanja Web lokacije

- ❑ Krajnja svrha modela procesa - da pomogne pri usmeravanju razvoja lokacije.
- ❑ Idealan model:
  - ❖ koji se lako primenjuje
  - ❖ stručnjaku omogućava da se izbori sa složenošću lokacije,
  - ❖ da smanji rizik od neuspeha projekta,
  - ❖ da tokom razvoja lakše ugrađuje izmene i
  - ❖ da obezbedi povratne informacije potrebne za održavanje lokacije.
- ❑ Ovo su prilično visoki zahtevi - većina Web dizajnera ne poznaje osnovne principe softverskog inženjerstva i da se oblast Web lokacija još razvija.

Kaskadni model

Model procesa razvijanja Web lokacije

DEDUKTIVNI PRISTUP RAZVIJANJA WEB LOKACIJE

- ❑ **Namena lokacije** - pažljivo definisan problem koji lokacija treba da reši ili cilj koji ona treba da postigne.
- ❑ **Specifikacija** - treba da uključite sve pojedinačne zahteve koje lokacija treba da ispuni, kao i pažljivo razmotrene potrebe posetilaca.
- ❑ **Dizajn lokacije** - izrada tehničkog i/ili vizuelnog prototipa.
- ❑ **Realizacija lokacije i testiranje.**
- ❑ **Objedinjavanje** svih delova lokacije, uključujući i sadržaj i da se ponovo proveri lokacija.
- ❑ **Publikovanje** - uvek treba da ostane otvorena kako bi mogla da se popravi i dopuni na osnovu mišljenja posetilaca.

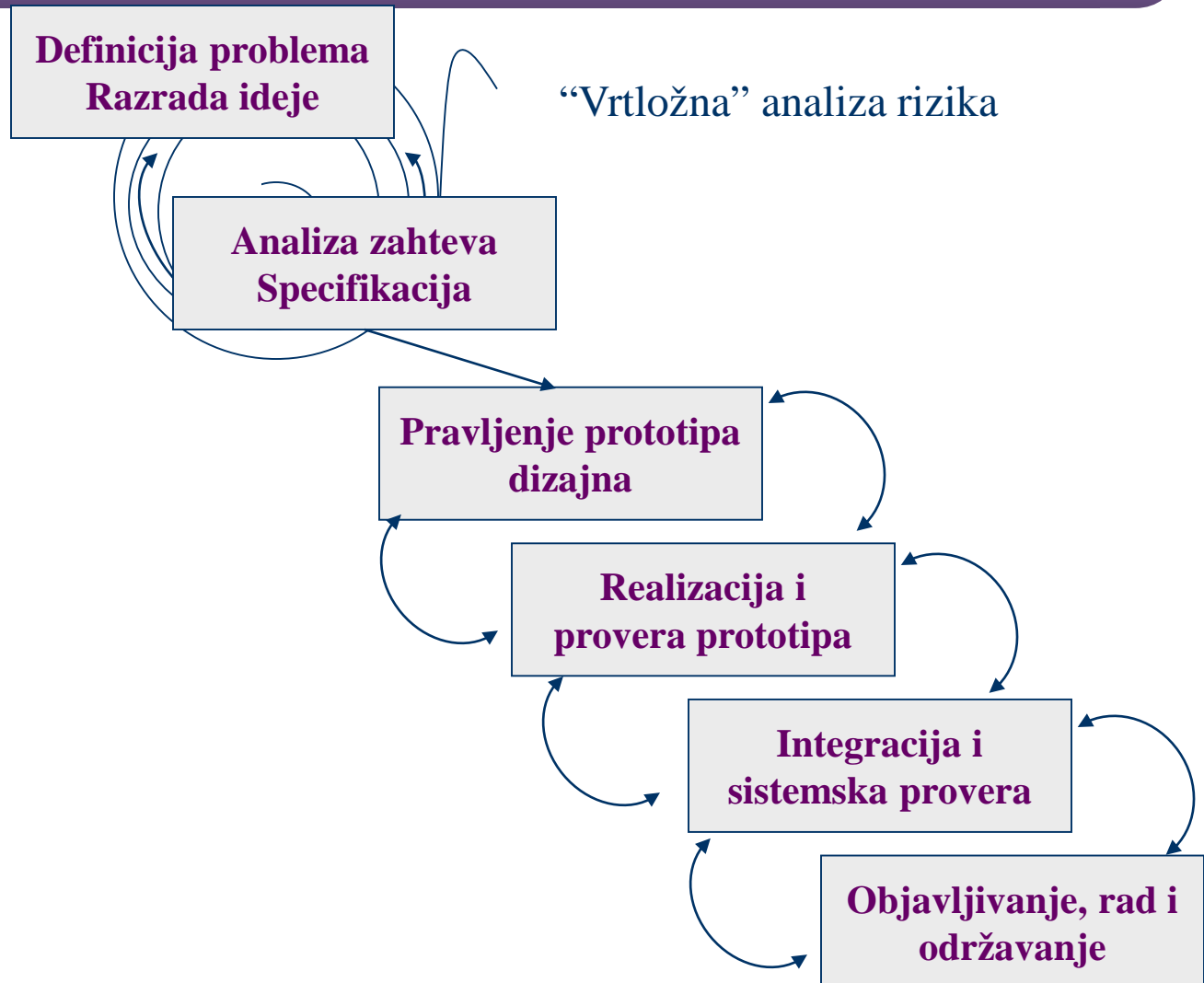
Kaskadni model

- ❑ Ako dizajner primenjuje čisti kaskadni model, onda može sve da isplanira unapred. To je istovremeno i najveća slabost tog modela.
- ❑ Kod Web projekata - velika doza neizvesnosti u pogledu toga šta je potrebno da bi projekat bio dovršen.
- ❑ Drugi nedostatak - sve etape izgledaju kao da su jasno odeljene, ali su, u stvari delimično preklopljene. Svaka etapa utiče kako na prethodnu, tako i na narednu etapu, a neke od njih često se moraju i ponavljati.
- ❑ Kaskadni model ne podnosi velike izmene.
- ❑ Međutim, kaskadni model za dizajniranje Web lokacija i dalje je veoma popularan - lako razume i primenjuje.
- ❑ Jasno odeljene etape postupka su baš ono što uprava projekta najviše ceni - lako mogu nadgledati, a služe i kao putokazi u projektu.

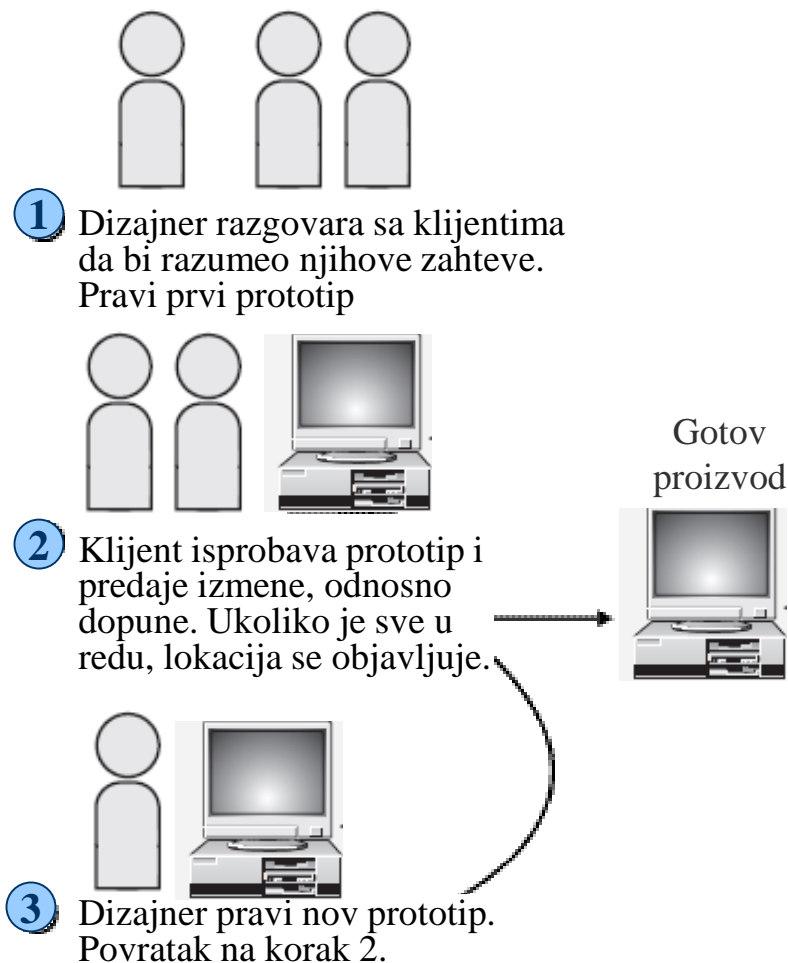
Modifikovani kaskadni postupak sa vrtlogom

- ❑ U postupku je potrebno proći sve korake - mnogi dizajneri žure kroz njegove rane faze i završavaju tako što ih kasnije ponavljaju ili prave lokaciju na osnovu nedovoljno razrađenih ideja.
- ❑ Postupak je previše krut i ne podržava previše istraživanja.
- ❑ Moguće poboljšanje - duže zadržite u njegovim početnim fazama, ispitujući više puta namenu i zahteve lokacije, pre nego što pređete na faze dizajniranja i realizacije.
- ❑ Kada treba da pristupite izradi projekta koji sadrži mnogo nepoznatih faktora.

Modifikovani kaskadni model sa vrtlogom

Model evoluirajućeg prototipa

Model evoluirajućeg prototipa

- ❑ Model iz industrije softvera koji se može primeniti na razvijanje Web lokacije zove se **zajedničko dizajniranje aplikacije** ili **JAD** (engl. joint application design).
- ❑ **Model evoluirajućeg prototipa** (engl. evolutionary prototyping) jer se do konačnog izgleda lokacije stiže razvijanjem prototipa kroz niz koraka.
- ❑ Napraviti prototip lokacije i pokazati ga korisniku.
- ❑ Od korisnika direktno dobijate povratne informacije, potrebne za narednu verziju prototipa i ovaj ciklus se ponavlja sve dok se ne dođe do konačne verzije.

Model evoluirajućeg prototipa

- ❑ Mnogi aspekti modela JAD pogodni su za razvijanje Weba, naročito onda kada je teško da se odrede pojedinosti projekta.
- ❑ JAD je veoma postupan u poređenju sa kaskadnim modelom koji favorizuje objavljivanje, a čini se da je i brži.
- ❑ Međutim, JAD može da ispolji ozbiljne nedostatke:
  - ❖ kada korisnicima dopustite da vide nedovršenu lokaciju, to može da poremeti odnose između korisnika i dizajnera. Korisnici nisu dizajneri. Mogu da ometu razvoj, prvenstveno svojim nerealističnim zahtevima.
  - ❖ Projekte koji se izvode u stilu JAD-a teško je i finansirati jer se broj revizija ne može unapred proceniti.
- ❑ JAD ima svoje mesto u razvoju Weba, naročito u projektima održavanja.
- ❑ Ako se razvijaju novi projekti, JAD je najbolje ostaviti iskusnijim dizajnerima - posebno onima koji su u stanju da na pravi način opšte sa korisnicima.

Pristupanje projektu Web lokacije

- ❑ Ako je lokacija potpuno nova ili je njena dogradnja veoma obimna, trebalo bi usvojiti kaskadni model ili kaskadni model sa vrtlogom.
- ❑ Ako se radi o projektu održavanja, o veoma jednostavnom projektu ili o projektu sa mnogo nepoznanica, tada ima smisla primeniti model zajedničkog dizajniranja aplikacije.
- ❑ Prvi korak je uvek isti: definisanje opšteg cilja projekta.

Ciljevi i problemi

- Primeri dobro definisane svrhe projekta mogli bi biti:
  1. Izrada lokacije za podršku kojom ćemo zadovoljiti potrošače odgovarajući na uobičajena pitanja 24 časa dnevno, sedam dana u nedelji, što će obim podrške telefonskim putem smanjiti za 25 procenata.
  2. Pravljenje mrežne prodavnice auto-delova koja će potrošačima direktno prodavati robu u vrednosti od 500.000 dinara mesečno.
  3. Razvijanje lokacije za podršku restoranu japanske hrane na kojoj će potrošači moći da dobiju bitna obaveštenja, kao što su radno vreme, meni, opis atmosfere u restoranu i cene, a biće i podstaknuti da hranu naruče telefonom ili da posete restoran.

Razvijanje lokacije za podršku restoranu japanske hrane na kojoj će **300 potrošača** moći da dobije bitna obaveštenja, kao što su radno vreme, meni, opis atmosfere u restoranu i cene, a biće i podstaknuti da hranu naruče telefonom ili da posete restoran.

Žučna diskusija

- ❑ Često žučna diskusija izmakne kontroli jer učesnici skaču na zaključke ili mnogo filozofiraju oko dizajna projekta koji je pred njima.
- ❑ Usmeriti na one komponente lokacije oko kojih su svi saglasni.
- ❑ Pronaći filozofiju dizajna koju svi prihvataju i tražiti od sagovornika da saopšte šta ne žele da vide na lokaciji.
- ❑ Prilično je lako pomiriti učesnike npr. u pogledu zahteva za brzinom lokacije i lakoćom njenog korišćenja.
- ❑ Kada u grupi uskladite zajednički cilj, pa makar da se učesnici slažu samo u tome da lokacija ne treba da bude spora, kasnija diskusija - mnogo lakša.

Publika

- ❑ Ono što žučni diskutanti žele ne mora uvek da bude ono što žele korisnici.
- ❑ Prvo treba tačno opisati profil posetilaca i razloge zbog kojih oni posećuju lokaciju.
- ❑ Razmotriti ko su i šta su korisnici:
  - ❖ Gde se oni nalaze?
  - ❖ Koliko godina imaju?
  - ❖ Kojeg su pola?
  - ❖ Kojim jezikom govore?
  - ❖ Kakva su im tehnička predznanja?
  - ❖ Na koji su način povezani sa Internetom?
  - ❖ Kakav računar koriste?
  - ❖ Koji Web čitač koriste?

Publika

Šta bi korisnici mogli da rade na lokaciji:

- ❖ Kako su stigli na lokaciju?
- ❖ Šta žele da obave na lokaciji?
- ❖ U koje vreme posećuju lokaciju?
- ❖ Koliko se dugo zadržavaju na lokaciji?
- ❖ Sa koje strane (ili strana) napuštaju lokaciju?
- ❖ Kada će se ponovo vratiti na lokaciju, ako se uopšte vrate?

Definisanje profila korisnika

- ❑ Intervju, anketni listovi ili čak na osnovu opšteg razmišljanja o korisnicima
- ❑ Većina lokacija ima tri vrste korisnika:
  - ❖ neiskusnog korisnika,
  - ❖ korisnika koji ima iskustva sa Webom, ali nije čest posetilac lokacije i
  - ❖ iskusnog korisnika koji vlada Webom i koji bi mogao često da posećuje lokaciju.
- ❑ Izraditi veoma detaljan profil svakog stereotipa služeći se pitanjima iz prethodnog odeljka.
- ❑ Vodite računa da se odgovori u osnovi slažu sa prosečnim odgovorom za datu grupu korisnika.
- ❑ Planiranje scenarija vam pomaže da se unesete u ono što bi svaki pojedini korisnik stvarno želeo da radi.
- ❑ Vratite se na početak i na osnovu podataka izmenite postavljeni cilj lokacije.

Zahtevi

- ❑ Kada imate definisane ciljeve lokacije i profile korisnika, zahtevi koje lokacija treba da ispuni počće sami da se pomaljaju.
  - ❖ Kakav će sadržaj biti potreban?
  - ❖ Kako lokacija treba da izgleda?
  - ❖ Kakve programe treba ugraditi?
  - ❖ Koliko će servera biti potrebno za usluživanje posetilaca?
  - ❖ Kakva će ograničenja korisnici postaviti lokaciji u pogledu propusne moći, veličine ekrana, čitača i sličnog?
- ❑ Koliko saradnika treba da radi na lokaciji i kakav sadržaj nedostaje.
- ❑ Ako se zahtevi pokažu previsokim, vreme je da preispitate njenu namenu ili da se upitate da li je profil korisnika ispravno definisan.
- ❑ Prva tri koraka postupka možda ćete morati da ponavljate više puta - sve dok se iz vrtloga ne pojavi plan lokacije ili specifikacija.

Plan lokacije

Plan lokacije treba da sadrži sledeće odeljke:

- ❖ Kratak opis namene lokacije
- ❖ Detaljan opis namene lokacije
- ❖ Rasprava o korisnicima
- ❖ Rasprava o scenariju korišćenja lokacije
- ❖ Zahtevi u pogledu sadržaja

Matrica sadržaja

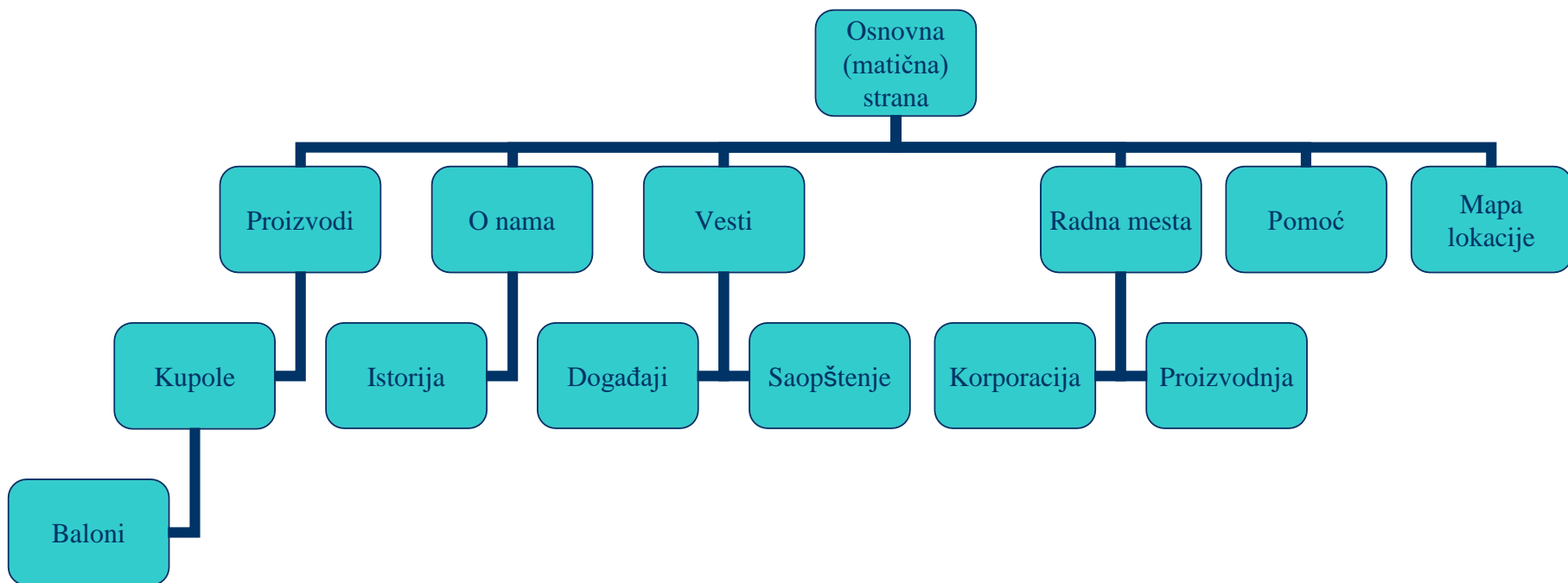
Ime sadržaja	Opis	Vrsta sadržaja	Format sadržaja	Raspoloživost	Vlasnik
Butler Robot, saopštenje za štampu	Saopštenje za štampu o seriji robota Butler 7 koje se pojavilo u časopisu Robots Today	tekst	Microsoftov Word	da	Dženifer Tagl
Obrazac ugovora o korišćenju softvera	Kratak opis zakonskih propisa o korišćenju probnog softvera za formiranje ličnosti robota	tekst	štampani članak	da	Džon P. Lojer
Ekranški snimak superračunara koji staje na dlan	Slika novog računara Cray-9000 kompanije Demo veličine šake	slika	GIF	ne	Paskal Virt
Predsednikova pozdravna poruka	Predsednikova kratka uvodna poruka sa dobrodošlicom korisnicima	tekst	Microsoftov Word	ne	Predsednikov izvršni sekretar

Plan lokacije

- ❑ **Tehnički zahtevi** - vrste tehnologija koje će se na lokaciji koristiti, npr. HTML, JavaScript, CGI, Java, programski dodaci i slično. Tehnički zahtevi treba da budu u direktnoj vezi sa mogućnostima korisnika.
- ❑ **Zahtevi u pogledu izgleda** - osnovna koncepcija konstrukcije interfejsa.
- ❑ **Zahtevi u pogledu isporuke** - podaci koji se odnose na server lokacije. Proceniti učestalost poseta, koliko će strana biti korišćeno tokom prosečne posete i kolika je dužina tipične strane.
- ❑ **Dijagram strukture lokacije** - struktura lokacije ili dijagram toka u kome će biti prikazani detalji pojedinih njenih odeljaka. Imena i koncepcija svakog odeljka treba da proizlaze iz različitih scenarija aktivnosti korisnika koje ste analizirali u prethodnim fazama projekta.

Tipičan dijagram lokacije

Plan lokacije

- ❑ **Osoblje** - navesti ljudske resurse potrebne za rad lokacije u jedinicama "saradnik × sat" za svako od četiri područja: sadržaj, tehnologiju, izgled i upravljanje.
- ❑ **Dijagram izvršenja projekta** - vremenski tok pojedinih faza projekta prema kaskadnom modelu uz angažovanje osoblja procenjenog u prethodnom odeljku.
- ❑ **Budžet lokacije** - na osnovu potrebe za osobljem i zahtevima u pogledu isporuke lokacije, troškovi marketinga, kao i druge stavke, npr. plaćanje licenci za objavljivanje sadržaja.

Seciranje faze dizajniranja

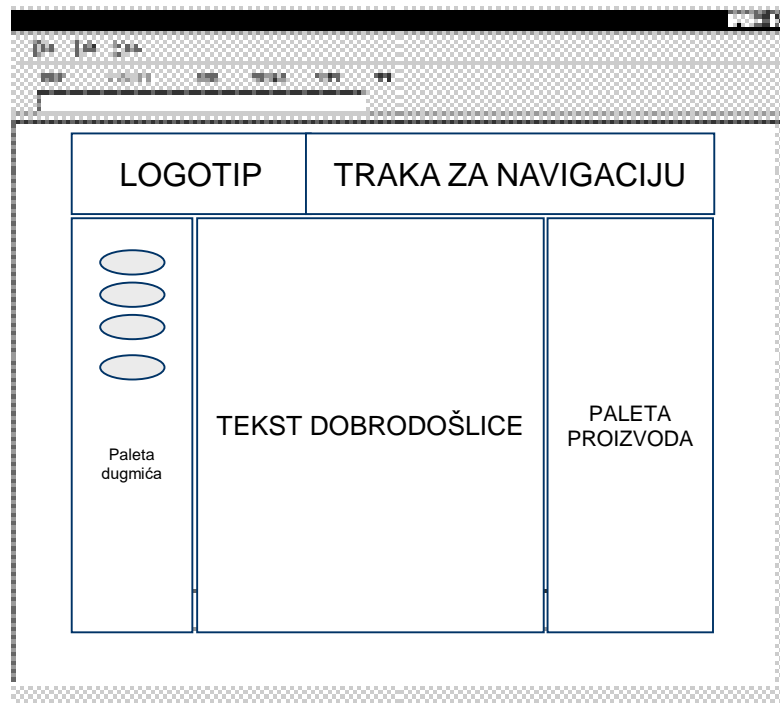
- ❑ Etapa dizajniranja - pravljenja prototipa lokacije treba da sadrži tehnički i vizuelni prototip.
- ❑ Pre nego što započne - što više potrebnog sadržaja.
- ❑ Prikupljanje sadržaja može da bude jedna od najsporijih faza projekta.
- ❑ Predlog: Ako je moguće, uvek prikupite sadržaj lokacije pre nego što počnete da je dizajnirate.

Skiciranje pomoću blokova

- ❑ Dizajniranje lokacije - odozgo nadole.
- ❑ Pravilo: Dizajniranje vizuelnih elemenata treba da počnete od matične strane, da nastavite preko strana pojedinih odeljaka i da završite na stranama sa sadržajem.
- ❑ Skicira strana na papiru - blokovima umesto stvarnim elementima strane

Skiciranje pomoću blokova

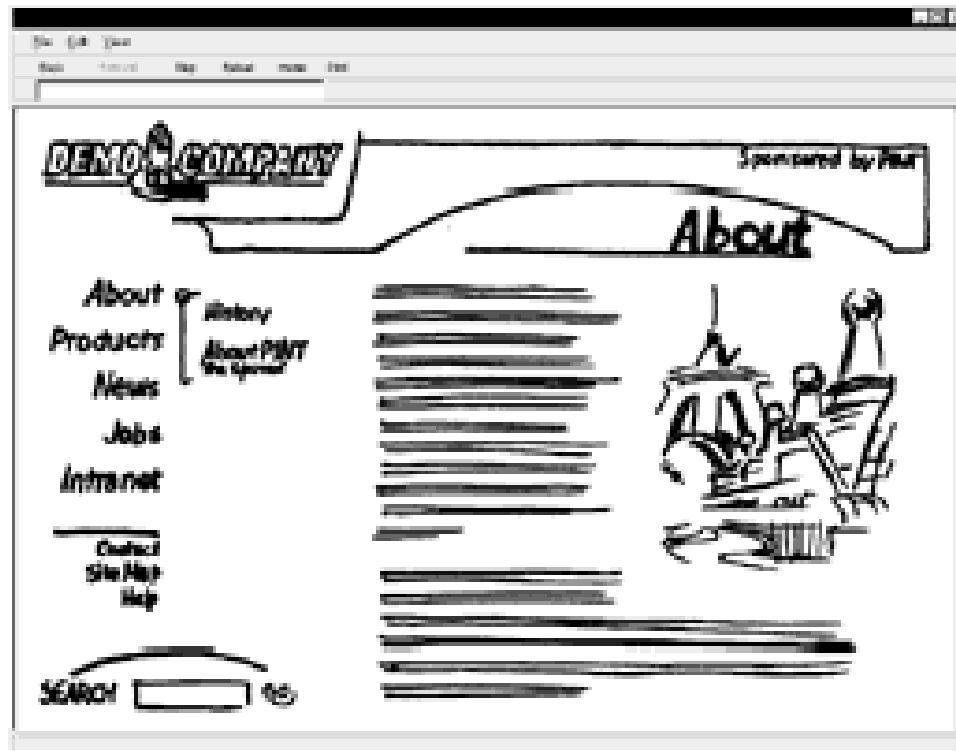
Blok skica matične strane

Skiciranje na papiru ili na ekranu

- ❑ Dizajner skicira ili digitalno komponuje tipičnu stranu Web lokacije sa mnogo više detalja.
- ❑ Predlog: Kada razvijate likovno rešenje strane, uvek uzmite u obzir ivični efekat prozora čitača.
- ❑ Pravilo: Ne vezujte se previše za prototip dizajna. Slušajte šta o njemu kažu korisnici i menjajte ga shodno tome.
- ❑ Kada napravite prihvatljivu matičnu stranu, počnite da pravite strane odeljaka i strane sa sadržajem.

Papirna skica strane jednog odeljka

Maketa lokacije

- ❑ Maketa lokacije - alfa verzija lokacije.
- ❑ Izradu makete započinjete tako što digitalnu kompoziciju delite, a zatim njene delove slažete u Web strane pomoću HTML-a i, možda, kaskadnih stilova.
- ❑ Šabloni - lokaciju složiti jednim potezom.
- ❑ Ne unosi sadržaj. Umesto teksta svuda sivi blokovi osim na mestima gde je stvaran tekst neophodan da bi se proverio određeni scenario.
- ❑ Završena maketa lokacije treba da bude bez sadržaja, navigacija na njoj treba u potpunosti da funkcioniše, ali njena interaktivnost može da bude samo simulirana.

Realizacija beta verzije lokacije

- ❑ Kada maketa lokacije bude prihvaćena, može se preći na realizaciju prave lokacije.
- ❑ Na strane treba smestiti stvaran sadržaj, a pozadinske komponente i interaktivne elemente treba ugraditi u konačni vizuelni interfejs.
- ❑ Relativno brzo ukoliko su pre toga sve komponente na broju i ukoliko su prototipovi urađeni.

Proveravanje

- ❑ Pravilo: Na lokacijama uvek ima grešaka, zato ih pažljivo proveravajte.
- ❑ Pravilo: Provera lokacije mora da obuhvati sve njene aspekte, uključujući njen sadržaj, izgled, funkcionisanje i svrhu.

Proveravanje

- ❑ Proveravanje kako lokaciju prihvataju korisnici
- ❑ Proveravanje funkcionalnosti
- ❑ Proveravanje sadržaja
- ❑ Proveravanje kompatibilnosti sistema i čitača
- ❑ Provera prikazivanja
- ❑ Proveravanje vizuelne prihvatljivosti

Objavljanje i posle toga

- ❑ Potrebno je pratiti kako lokacija radi.
  - ❖ Da li lokacija ispunjava očekivanja korisnika?
  - ❖ Da li su ispunjeni postavljeni ciljevi?
  - ❖ Treba li još nešto da se popravi?
- ❑ Osnovno je da lokacija od tada mora da živi. Verovatno će biti potrebno - nove osobine. Neizbežno je i njeno ažuriranje kako bi stalno bila na nivou novih tehnologija.
- ❑ Zbog promenljivih zahteva tržišta, vrlo verovatno ćete morati da menjate i njen izgled.
- ❑ Razvijanje lokacije kojim smo se do sada bavili označava tek početak procesa njenog razvoja koji mnogi zovu održavanje lokacije.
- ❑ Kad prođete sve kaskade, vreme je da se opet vratite na vrh.
- ❑ Pravilo: Razvijanje lokacije je trajan proces - planiraj, dizajniraj, razvijaj, objavi, pa sve od početka.

Osnove Web dizajna